

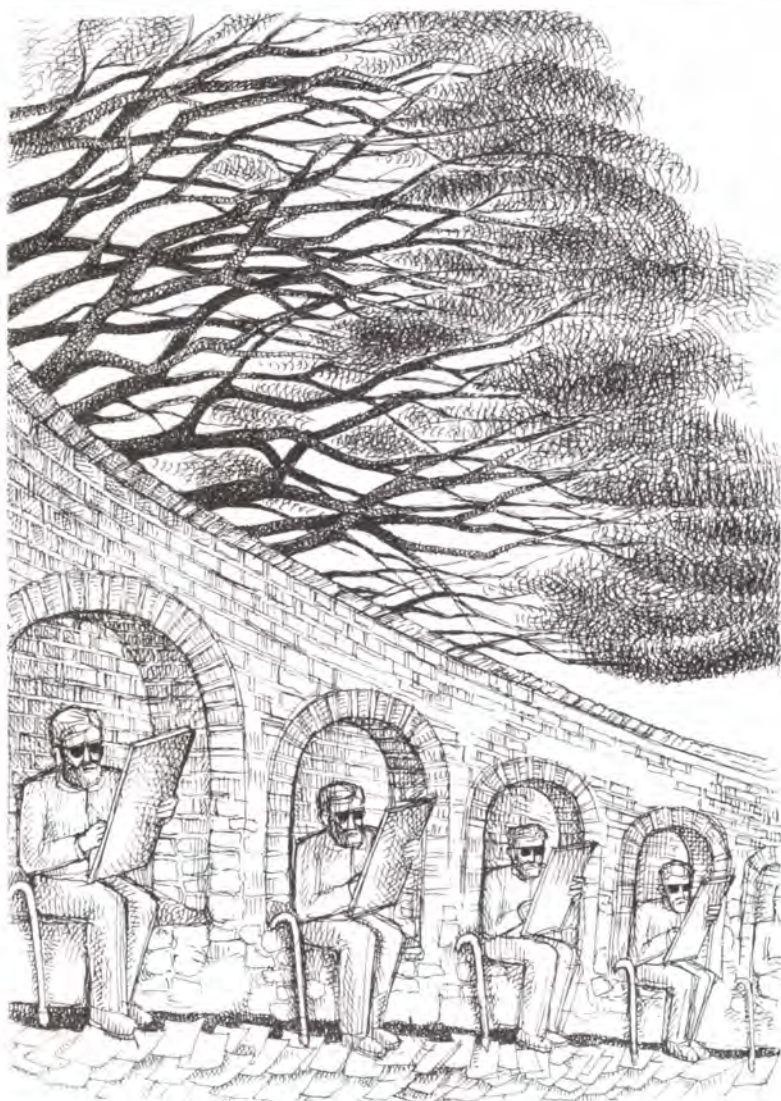
„az első magyar fúrópajzs: létezik”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 18. (366.) SZÁM — SZEPTEMBER 25.

ára 5000 lej

Muhi Sándor: Alkotótábor

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Az írók tábora se béketábor

Részemről már a képet hibásnak, rossznak tartanám: bárkinek bevonulni bárhova, hogyha helyben történik a dolog. Viszont magára se húzhatja valaki, mint Kund Abigél vagy Ágnes asszony egy lucskos leplet, azt a csatlakozást. A behívás se jó, behívni az oroszokat volt szokás. Keresni érdemes egy mindenestre jobb metaforát. Valami olyan tárgyilagosságot, amiben a helybenmaradás és az odakocogás is kifejezést nyer. Ami egyszerre elég szellemi és szellemes, hogy nem tartalmaz semmi fenyegetőt a nyelv meg egyéb hasonló önérzeti, emberiméltósági koncentrátumok irányába. Amelyik semmiben nem emlékeztet egy Titanik utasának uzsoraáron felkínált lyukas mentőcsonakra. Mert ne szemérmeskedjünk és ne ódázunk: az átkelés alkalmá kemény és felelős változtatás. Kilábalás valamiből, aminek áráként van, amit az innenső parton kell hagyni. A körülményekhez képest nagy magyar jelleget látok már abban is, hogy maholnap a Tokaji Író-tábor az egyetlen hiteles hely, ahol egy ilyen komoly kérdést józanul meg lehet vitatni.

Beszéljünk valamennyit az ide vezető események logikájáról. Annak méltányosságát, amit egy európai értelemben mindig többnek kinéző évezred végén a magyarok lakta országgal tettek, affélével is el kezdték indokolni, amit maga Első István negatív felismerésként hagyott utódaira, és eközben a meghagyott országdarabot pozitív értelemben "egynyelvű országnak" tételezték. Ez volt először. Aztán egy újabb

forduló logikája szerint előhozakodtak, hogy ez a meghagyott egynyelvű is kellőképpen többnyelvű, ez a "vegytisztta etnikumára" letisztított terület még kellőképp soknyelvű terep, ekként viselkedjék tehát, miközben körül proletárinternacionalisták és kapitalisták egyesült erővel jogfosztogatták a hozzájuk csatolt kisebbségi magyarság-darabokat.

Nos ezt nem szabad tovább szó nélkül eltűnni, hogy a nemzetközi porondot úgy alakítsák, hogy csendháborítás, békebontás, irredentizmus csakis a magyarok szenvedélye. Nosza beszéljünk most már csakis a jövőről, tehát arról, hogy az elméletileg legesleghelyesebb és méltányosabb, jogbiztosító státusgyarkolatú Egyesült Európában nem lehet majd a mai gögös nemzetállamok süket gyakorlatát követni. Se kicsiknek, se nagyoknak, senkivel szemben.

Századszor idézem annak a XX. századi nagy angol költőnek a vallomását, aki szerint ő ugyan nem tud norvégul, de hogyha azt tapasztalná, hogy ezen a nyelven többé nem írnak verset, akkor vehemensen tiltakozna.

Ahogy van vasárnapi sofőr, és létezik vasárnapi apuka — amikor a globalizált világban, mint a cápa, felbukkan egy "ü-berállesz" nyelv vagy kultúra, s ennek következtében a csatlakozó magyar (vagy bármelyik) nyelv csak "vasárnapi nyelvvé" válik, akkor már késő lesz "rendőrért" kiáltani, panaszt emelni, hogy becsaptak meg miegymás. De mire lehet számítani ilyen ed-

>>>>> folytatás a 2. oldalon

- Sigmond István: Szétfosló kérdőjelek
- Szócs István: Kísért a jelen I.
- Takács Jenő zeneszerző százéves: részletek Radics Éva megjelenés előtt álló Takács Jenő-monográfiájából
- Kabán Annamária: Egy versszöveg színeváltozása
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

18

>>>>> folytatás a 1. oldalról

digi tapasztalatok után? Persze a naivság egyenlő a feledéssel, s a feledés a naivság igazi forrása. Mikor az ember már nem tud jól anyanyelvül, az agymosásról azt hiszi, hogy csak fejmosás. A túlbuzgók és a gyávák a helybeli kisebbségi létbe pottyanva, ugyanazt tették, amit az önként kivándoroltak kénytelen-ségből tettek. A nyelvtanulást, ami az emberiség egyik legősibb kultúrtevékenysége, összetévesztették a nyelvváltással. Pedig kisebbségben, helyben — bármilyen értelemben "csatlakozva" — nem ugyanúgy kell hasonulni az új körülményekhez, mint kivándorolva! (Innen a gond a csatlakozás árnyalt, pontos terminus technicusával is).

De hogyha az integráció több mint összefogás, szövet-ség, felsorakozás, betagolódás, melléállás mindennek, ami európai, hogyha ez is szükség-helyzet, hadiállapot, mozgósítás következménye, ha a meghagyott országdarabján is "disszidens" lesz bárki, aki a történelem zivatarán jól-rosszul idáig áttört — nép, nyelv, nemzet, etnikum — s úgy is kezd viselkedni, viszonyulni (ha jól akar) a saját nyelve, múltja, kultúrája iránt, ennyire ér majd rá, akkor beteljesedik rajtunk is, bármelyikünkön, amit o-lyan régen kérdezh-tünk patetikusan, gyöngéden, dicsek-vőn, kegyetlenül, irgalmasan, reszketve — hogy hol vannak a gepidák, a gótok, az etruszkok, a longobárdok. Csak akkor már késő bánat, eb gon-dolat lesz! És ezért nem Pindaros, Dante, Petőfi, Ady hatásának lanyhulását lehet majd okolni, hanem a hamelni patkányfogókat.

Akik sürgetni szeretnek, azoknak mindig ez "az utolsó" hajó, az utolsó vonat. Én előbb megkeresem hozzá a metaforámat. Addig bár a rakodópar-tot, a bakterházat itt tartom. Ezt, ahol gyermekkorom óta mindenki siet, lehet, hogy me-nekül is, de elég volt az óperenciához egy patakpart és megfelelő mennyiségű képzelet egy bizonyos nyelven, hogy mindent be lehessen rakodni, nagyapó székét, Kocsi Patkó teátrumát, Hegyalja borát, az élet kedvét. Csak ne hadisarc-ként hordják el.

Hollandiai Mikes Kelemen kör

A *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* 2002. augusztus 29. és szeptember 1. között Elspeetben, Hollandiában tartotta meg hagyományos évi *Tanulmányi Napjait*, ez évben — 1959 óta sorrendben — a 43.-at. A Tanulmányi Napok témája: következő címmel:

Hogyan látjuk egymást — látjuk-e egymást (Közép-) Európában?

Európa kaleidoszkópikus egész. Egy-ségre törekszik, de ellentétekkel teljes. Közép-Európában különösen is világos ez. Ismernünk kell és el kell fogadnunk egy-mást. Ez Európa leckéje mindenki számára napjainkban. Az elhangzott előadásokban és az azokat követő eszmecsere-kben ezen alapgondolatnak szentelt figyelmet a 15 or-szágból összegyűlt közel 100 résztvevő.

A Tanulmányi Napok keretében Kibédi Varga Áron előadása alapján a Kör *Magyar Irodalmi Figyelő* irodalmi díját *Mózes Atti-lának* ítélte oda. A díjról diploma és emlék-érem tanúskodik.

A *Mikes International* (<http://www.federatio.org/mikes.int.html> — email: mikes.int@federatio.org) szerkesztői és kiadói tevékenységekről Farkas Flórián számolt be. Tavaly, 2001. szeptember 8-án, a Kör 50 éves fennállása alkalmából indult meg ez a munka a Mikes International alapítvány keretében. Ennek egyik tevékenysége az ezen név alatt három havonként megjelenő *elektronikus folyóirat* (<http://www.federatio.org/mikes.per.html>) szerkesztése és kiadása, amelyben — a Hollandiai Mikes Kelemen Kör szellemében — irodalmi, történelmi, filozófiai, közgazdasági, stb. cikkek jelennek meg. Két alapnyelve van: magyar és angol. Más nyelvű cikkeket is közöl magyar és angol nyelvű összefoglalással. Olvasóközönsége az egész világon jelen van, Ausztráliában éppenúgy, mint Ázsiában, Észak-és Dél-Amerikában, Európában minden országában s azon belül természetesen különös-képpen a Kárpát-medencében. Ez év augusztusában beindult ugyanezen széleskörű olvasóközönség számára az *elektronikus könyvkiadás* is Bibliotheca Mikes International név alatt (<http://www.federatio.org/mikes.bibl.html>). Eddig négy kötet került kiadásra: Málnási Bartók György filozófiatörténete két kötetben, és szintén az ő tollából A filozófia lényege, továbbá Farkas Flóriántól *Creating the Balance between Central Management and Local Autonomy in a Global IT Services Company*.

A Mikes International kiadványai az említett címeken olvashatók és letölthetők. A Mikes International együttműködik a budapesti Országos Széchényi Könyvtárral, amelynek adatbázisából kiadványai szintén letölthetők.

Előadások: A Tanulmányi Napokon a következő előadások hangzottak el (időren-

di sorrendben): *Tóth Miklós* (Hága): Európa szép királylány (a Tanulmányi Napok témájának bevezetése); *Csorba László* (Róma): Kossuth a közép-európai népek jövőjéről; *Bányai János, Gömöri György, Kibédi Varga Áron és Neubauer János* eszmecsereje a jelenlegi magyar irodalom kérdéseiről (Kerekasztal); *Gömöri György* (Cambridge): Az angolok és a lengyelek magyarságképe a XVI. századtól napjainkig; *Németh Pál* (Budapest): Európa türelmessége és az iszlám térhódítása Európában; *Salha Falah* (Budapest): Az iszlám tényező Magyarországon; *Schöpflin György* (London): Kis országok a nagy Európában; *Neubauer János* (Amszterdam): A szigetvári kirohanás németül, horvátul és zenében; *Bányai János* (Újvidék): A kisebbségi kultúrák törésvonalai; *Csetri Elek* (Kolozsvár): Magyarság-kép a románoknál; *Farkas Flórián* (Hága): Az elmaradt Marshall-segély árnyékában; *Nagy Péter* (Brüsszel): Az Európai Unió kibővítése: folyamatok, utolsó lépések és kilátások; *Farkas Flórián* (Hága): Beszámoló a »Mikes International« első évről; *Kibédi Varga Áron* (Amszterdam): *Magyar Irodalmi Figyelő*, a Hollandiai Mikes Kelemen Kör irodalmi díja; *Herczegh Géza* (Hága): 1956-ról fél évszázad távlatából.

Az *Irodalmi Esten Budavári Gábor, Gömöri György, Kibédi Varga Áron és Németh Pál* olvasott fel műveiből.

A Tanulmányi Napokat *Tóth Miklós* elnök nyitotta meg és zárta be.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kört Hollandiában tanuló magyar egyetemi hallgatók alapították 1951-ben Utrechtben. A Kör évenkénti Tanulmányi Napjait 1959 óta rendezzi meg. Ezekben a magyar szellemi élet számos jeles képviselője részvételével egy-egy a magyarságot (is) érintő kérdéssről cserélnek eszmét a sok országból összegyűlt jelenlevők.

A Kör Hollandiában havonta rendez tudományos és irodalmi előadásokat, rendszerint a viatneni Magyar Otthonban.

A körben megalakulása óta — az évközi összejöveteleken és a Tanulmányi Napokon — több mint 100 előadás hangzott el a legkülönbözőbb témákról.

A Kör eddig 15 könyvet adott ki, jórészt az elhangzott előadások anyagából.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör vezetősege

SZŐCS ISTVÁN

Kísért a jelen I.

Vajon akkor is olyan ijesztőnek látna az ember egy ilyen naplementét az orgoványi pusztán, ha nem ismerné félelmetes hírét? (1919 és 1920)? A méregzöld síkság bebarnul, a mennybolt aranykép opálja átmege vad sárgászörösbe, amelybe már túlvilági fekete lángnyelvek hasítanak, aztán egyszerre olyan vaksötétség lesz, amely hegyvidéken soha sincs. Háttal állva Bugacnak, jobb válam mögött Kecskemét, a bal mögött Ópusztaszer, jobb fele, amerre tartunk, Ízsák balról, ahonnét jövőnk, Kiskunmajsa... előttünk ahol felkelt volt az Üstökös!

"1895-öt írtak, midőn nagytiszteltű Molnár Gergely a Duna-melléki református egyházkerület leküldte a lelkek pásztorának a balladás Orgoványra... hogy szedje ráncba, tanítsa *móresre* a bitangsnak indult pusztai magyarokat... Orgovány pusztán... Pásztoroknak, betyároknak, sehonnai korhelyeknek, mindennűnen kiebrudalt kősa halandóknak szolgált lakóhelyül a homokbuckás, szálfás, *ciheres* "tengersík vidék", melynek legelőin valaha szilajméses, szűzgulya, ridegbarom kolompolt, míg a pusztát fel nem osztották, s eke alá nem vették. Közép-ázsiai cserjék, sivatagi füvek és növények tenyésztek a tolvajosi homokban, múlt századok szegénylegényeinek búvóhelyén: heverő naprózsa, tollas szegfű, zörgőfű, szösze bakszakáll, aranyvessző, sikkantyú, árvalány-haj, szamárkönyér, kecskerágó, homoki vértő, sárga gyopár, gyalogbodza, törpenyár, királydinnye."

"A szélrózsa minden irányából iderajzott pusztaiak erkölce is igencsak "közép-ázsiaiak" hírlett. Templomot, községházat, iskolát hírből is alig ismertek. A rónaságon nagy messziről itt-ott tanyaépület fehérlett, gemeskút ágaskodott, "magányos, dőlt kéményű csárda" állt a pusztá mélyén, a láthatáron délibábok imbolyogtak."

"Petőfi lelke bizonyosan erről a tájról vététt, tán ma is ott lebeg a homoki tanyák, dúlók, a pusztai itatókutak fölött. Regélik az itteniek, hogy a mennyi gyermek nem másutt, hanem igenis a szomjas betyárok látogatta orgoványi csárdában — félúton Félgyháza és Kiskörös között — látta meg Isten napvilágát, s később ugyanitt írta meg a *Pusztán születtem...* kezdetű..."

Akkor talán mégsem lehet pusztá véletlen, hogy balfele Kiskunmajsán van ma az 1956-os októberi forradalom harcainak emlékmúzeuma... messze-messze a Corvin-köztől, a Hősök Terétől és a főforgalmi útvonalaktól, éppen itt, és a másik irányba lakik pedig az a személy, aki a szovjet ellen-támadás után hetekig egymaga volt a legitim nemzet?

És az is micsoda véletlen, hogy éppen akkor, szeptember elsején, vasárnap este, magam hogyan kerültem ide, az Isten leghátamögé, pedig sosem vonzott ez a vidék, mert Kiskunmajstól kicsit lefelébb, Csolyospálos után lappang a *Forráskút* nevű világhírhedségű helység, a maga egyetemesen legmagasabb öngyilkossági arányszámával?

Két nappal azelőtt, *különböző megfelelő* helyekre betérve, Molnár Miklós felől próbáltam érdeklődni, aki *Orwell évadján* című kötete óta zúgkedvenceim közé tartozik (az

embernek mindég vannak olyan külön írói, akiket környezete általában nem ismer, s akiktől ezért meglepő idézeteket tud előhuzgálni, ilyen volt fiatalabb koromban Szentkuthy Miklós és Hamvas Béla, érettebb időmben egy Johann Wolfgang Goethe nevű, majd egy bizonyos Kemény Zsigmond, most pedig, hanyatló vénségemben, *többek közt*, ez a szegény, ki tudja hol kódorgó Molnár Miklós is), és félreértés folytán megvették velem nagyapja *Orgoványi naplóját*; ez volt délelőtt, ugyanaznap délután, a Corvin-köz előtt balagva s magamban azon zúgolódva, hogy miért éppen Magyarországon nincs szabad gyógyszerári forgalomban A-vitamin, s azon töprengve, hogy vajon Kazahsztánban lehetett-e recept nélkül kapni, mivel a szovjet köztársaságok közt éppen ott folyt a legnagyobb arányú népiirtás? — mikor egyszerre csak nagyon erős puszkaporszag csapta meg az orromat. Kísértetjárása az illatoknak? Dániken szerint a "spektrológiai szakértők" nyilvánartják e jelenséget is... szóval két nap múlva, vasárnap délután, anélkül, hogy előre elterveztem volna, előbb letérek éppen az orgoványi pusztáról, előbb Majsa felé, Pongráz Gergelyhez, a Corvin-köz 1956-os parancsnokához, aztán pár kilométerre északabbra Rác Jánoshoz, az ötvenhatos központi Munkástanács elnökéhez, és az is micsoda véletlen, hogy ez a két ember egymástól teljesen függetlenül, *éppen ezen* a síkságon, egymás közelében telepedett le, vagy úgy is mondhatnám, *talált menedéket?*

Pongráz Gergely saját kezdeményezéséből és saját pénzén Majsán megvett egy elhagyott, omladozó tanyai iskolaépület, és magán-köztámogatással ebben teremtette meg 1956 egyetlen múzeumát, és az úton átellenben, felajánlásokból, magán-közhozzájárulásokból, felépítette 56 emlékkápolnáját, két tornya van, az egyik eleve ledőlve, előtte Kapisztrán János gyalogszobra, a másik, az elpusztíthatatlanul álló előtt, egy kopjafát idéző oszlopra faragott *corpus*... A kápolnában benn kétszáznegyven tábla az ötvenhatos eseményekért kivégzettek neveivel és adataival, és üresen hagyott táblák az ismeretlenekért... túlnyomó többségük munkás, akiket a bosszúálló "munkáshatalom" öletett meg.

Amikor az emlékkönyv fölé hajlik a látogató, első gondolata: szép-szép, de ez a múzeum, ez a kápolna, miért nem valahol a Hősök Tere mellett, miért nem valahol a felrobbantott Regnum Marianum temploma helyén, miért nem a ledöntött Sztálin-szobor táján, a Csizmatéren áll?

A minap megjelent Pongráz Gergely-életrajz elé jámbor, naiv politikus írt előszót:

"A Horn-kormány alatt" (is) "bilincsbe vert Pongráz Gergely egyedül, minden külső segítség nélkül, egy tanyasi iskolában megteremtette Kiskunmajsán 1956-os múzeumát. Hónapokkal ezelőtt bejelentkezett ebben az ügyben, a magas hivatalban, hallgatnák meg őt, néznék meg a múzeumot, adnának némi segítséget... a hivatalból nem hívták vissza Pongráz Gergelyt... 1956 hősei már nem okvetetlenkednek ebben a világban, a szobroknak, kopjafáknak, emléktábláknak nem kell telefonálni... Ha Pongráz Gergelyt 1956-ban agyonlövők, az ő szobra állna itt a Corvin mozi előtt. Jönnének a sorban a hivatalból beszélni, gyertyát gyújtani Pongráz Gergelyhez. Népszerű lenne ez a

szobor. A Pongráz-szobornál a kormány is koszorúzni fog, mondanák a tanácsadók... De így, hogy a Corvin-köz parancsnoka itt áll közöttünk, a maga teljes, tisztességes életével, a kérdő tekintetével... így csak zavart okozhat az alacsony és magas hivatalokban..."

Azért naiv a jámbor politikus, mert ha 56-ban sikerült is volna elkapni Pongrázt és kivégezni, szobra — ma akkor sem lenne! Van egy kis szobra a Corvin-közben a *Pesti Srácnak*, de az más, az már költői elvontság... de hogy egy konkrét személynek, olyannak, mint mi? Azt már nem... Ahogy morfondíroztam a múltkoriban Somogyvári és az önmagát lángra lobbantó Moyse Márton eseten... nem azok akadályozták meg, *akik ellen* cselekedtek, hanem azok, *akik helyett*, és akik nevében... azok a harcos, mindég térdepelve lázadó értelmiségiek, akikről írta valaki, örökösen felajánlják életüket a népért, de hogy másvalaki ezt meg is tegye, azt nem tudják elviselni.

Beszélgetés közben kétszer szökik könny Pongráz szemébe, egyszer a harcok egyik gyerekáldozatát említve, másodsor, amikor az ingyen felajánlások, a gazda, a szobrász, az erdész, az építész, a kútásó adományai jönnek szóba. Azért még megkérdem, most, hogy visszagondol a "sajnálatos eseményekre", hogyan látja, mit tenne ma másképpen? Felel, s kinyitja a megfelelő oldalon:

"Meglehetősen naivak is voltunk mi azokban a napokban. Ennek tulajdonítható, hogy nem voltak kivégzések akkor Budapesten. Pedig olyan emberek is a kezünkre kerültek, akik megérdemelték volna, hogy rögtönítélő bíróság végezzen velük. Ismertük például Farkas Mihály és Péter Gábor tartózkodási helyét, mégsem tettünk semmit kézre kerítésükért. Vigyáztunk a forradalom tisztaságára. A világtörténelem egyik legtisztább forradalma volt a magyar ötvenhatos forradalom! És mi történt alig pár nappal később? Akik elvitték kórházba a sebesült ÁVO-sokat — éppen a felgyógyult karhatalmisták vallomásai alapján —, börtönökbe, bitófára kerültek. Életem egyik nagy dilemmája éppen ez: helyesen cselekedtünk-e akkor, amikor a forradalom tisztasága érdekében futni hagytuk a lelketlen gyilkosokat? Az is fölmerül bennem nem egyszer, hogy talán éppen az engedékenységre, a finnyás mindenáron tisztaságra törekvés miatt alkalmatlan voltam-e a főparancsnokságra?"

Az itteni olvasó talán nem is tudja: Pongráz Gergely erdélyi. Apja, anyja szamosújvári, ő is itt gyerekeskedett. Erdélyben tünnek át az öröklétbe a sírokról jöttek, sokan, de cserében, Erdély küldött ki nagyon erősen élni tudókat!

SIGMOND ISTVÁN

Szétfosló kérdőjelek

A vérerek mélyén lehet olyan sötét, mint idekint. Ez az a sötét, amelyben értelmét vesztheti a lélegzetvétel, s gyalogjárásra kényszerül a matematika. Merthogy egyenlőségjelet rajzol egy akármilyen arcintor s egy bármilyen gondolat közé. A parázsló cigarettavégeken kívül semmit sem látunk. Mindenki a saját ajtaja előtt parázslík, az apró fényforrások halványan megvilágítják a minduntalan összepréselődött ajkakat, ahogy mohó igyekezettel szívják tüdőre a füstbe rekedt áldást, közben koporsói csendben figyeljük a kívülről jövő neszeket, moccanásokat.

— Lehívták a liftet! — suttogják a folyosó közepéről, ahonnan a liftajtó mellett felfénylő gombokat követni lehet.

— Lehívták a liftet! — érkezik valamivel hangosabban a hír a szomszédos kórterem ajtaja felől.

— Lehívták a liftet! — szólók be az egylá-búhoz, aki egyfolytában búcsúzik önmagától, de a hírek hallatán lángra lobban benne a pislákoló mécses. Ágya felől nyüzszítést hallani, valamilyen mondatot szeretne formálni, de sehogy sem sikerül. Nappali fényben rendszerint sikerrel végződnek ilyen irányú kísérletei, az éjszakai sötétben viszont az el-tunyult hangszálak legfeljebb nyifogásra ké-pesek.

Megáll a lift. Ajtaja nesztelenül nyílik, a kopogást viszont jól hallani. Ez a parókás hatyú. Neki kopognak így a cipősarkai. Tulajdonképpen nyugodtak lehetünk, ilyen késő este már senkit sem bántathat, nemsokára ő is nyugovóra tér. És perzselődő szaruszag sem érezhető. Noha a hátratett kezekben itt-ott a kézfejekre omlanak a pernyévé rondult szőrszálak, persze a hozzám hasonló gyakor-lott mestereknél ez kizárt. Emberi és isteni nemiszervek sísteregnek ki a szájakon, de a sötétnek egyre megy, hogy imát nyel el, vagy káromkodást. Reggelig viszont akár a rák is ágyat vethet a kátrányban pompázó tüdő-kben. Szabadság. Odáig vetemedünk, hogy sétálunk is. Persze csak néhány lépésnyire távolodunk el az ajtónyílások elől, a fegy-lemhez szokott mozdulatok minduntalan visszavezetnek a kilincsek közelébe. Pedig kívülről már senki sem érkezhethet, fényt is csak hajnalban kapunk, az egyik rücskös arcú el-menőben a fülemhez görbült, holnap reggel öt óra hét perckor kel fel a nap, sügta, na, csak azért. A féllábú szerint álmodtam a görbülést, a suttogást, a szót, a rücskös arcúaknak any-juk sincs, nem hogy beszélne velünk.

— A lift! — Ez már nem suttogás, kiáltás-nak is beillene.

— A lift! A lift! A lift! — visszhangzanak a falak, besuttogom én is a féllábúnak, a szí-vemben valami szorult.

— Már senki sem jöhet! — mondja.

— Már senki sem jöhet! — mondom én is, itt már senkinek sem tunyák a hangszálai. — Senki sem... senki sem... senki sem... — szalad végig a szó a megdermedt soron.

— Ne hagyjátok, hogy elvigyenek! — A féllábúban felkelt a nap, szép összetett mon-datban könyörög valakinek, az is lehet, hogy nekünk, a mondatot továbbadom, de az ér-zelmi töltet már az én hangomból is kiveszett, s miközben a szavak továbbhengerednek, a sötét folyton-folyvást leharap belőlük egy-

egy darabot, "ne hagyjátok!" — mondják az utolsónak, akinek már nincs ideje elmerenge-ni a hallottakon, oly mindegy most már, hogy ki mit hallott, s mit adott tovább, megállt újra a lift, kinyílt az ajtaja, jól hallatszik, ahogy kilép valaki a fülkéből, egy lépést tesz mind-össze, de semmit sem láthat a sötétben, a parázsló cigaretták eltűntek a hátratett ke-zekben.

— Fiúk! Eljöttem...

Zseblámpa fénye villan, a fénysugárban hasra fityegő emlékek bókászának a talpig ki-gombolt hálóing mögött. Combjai hurkák halmaza, szőrzete nincs, a hasáról lelöttyent bőrlepel átlátszatlan, libegő álarc a szemé-remrése előtt.

— Holnap megölnek — mondja. — Hol-nap? Értitek?

Senki sem szól, parázslunk megint.

— Nincs pénzem — suttogja —, pénzem az nincs. Fiúk! Fiúk! — nyöszörgi. — Senki?

Hálóinge a kezében, teste kilencven fok-ban meggörbülve, feje a liftajtóra szorult.

— Nyílt szívűtőtem volt — mondják balról.

— Erdugulás — hallszik a másik oldalról.

— Mit akar a néni? — A sor végéről egy kamaszodó hang értetlenkedik.

— Ne hagyjátok! — nyögdécseli a féllábú odabent.

Parázslunk. Indul a lift, viszi a zseblám-pát is. Öt óra hét perccig valahogy eltelik.

Huszonhárom perc állt rendelkezésünk-re, hogy számba vegyük a hullákat. A napfel-kelte időpontjától függetlenül ugyanis, pontosan fél hatkor megjelenik a parókás hatyú a folyosón. De addig mindannyian ott szorongunk az udvarra néző ablak előtt, a-melyen rácsok vannak ugyan, de az alatt elhaladó menetet követni lehet. A bukméker egy ló alakban kivágott noteszben tartja nyil-ván a fogadásokat. Hangjában nem vibrál semmiféle izgatottság vagy türelmetlenség, hangjában szakavatottság vibrál, az a bizo-nyos profizmus, amely kizárja a részrehaj-lást, az ide-oda kacsingató csiszlikeskedést, előadásmódjában nincsenek hangsúlyosabb vagy hangsúlytalanabb szótagok, az elnyújtottan felhangzó egyhangúságból egyáltalán nem lehet következtetni a hullák számára, vagy azok nemek szerinti megoszlására, nem mintha erről a bukmékernek tudomása lehet-ne, de azért ki tudja.

— Itt a lehetőség, kérem szépen — a buk-méker ekvükönnyított hangon veszi át a kiki-áltó szerepkörét is, akárha egy mutatványos bódé előtt toborozná a közönséget —, a tízeze-reket ebbe a kalapba szíveskedjenek, óriási lehetőségek, nemsokára indul a hullamenet, a mai nap egyetlen és utolsó lehetősége, vá-rom a téteteket, urak!

— Nyolc hulla lesz! Tízezer! — Bariton az ötös kórteremből.

— Nők többségben! Nők többségben! Tí-zezer! — incselkedik egy másik, de hangjá-ban valami ősi gyűlölet is érzékelhető.

— A harmadik hulla kopasz lesz! Ötvene-zer! — Ennek sok pénze lehet, vagy csak hazárdjátékos, viszont jól érzékelhetően alig vesz lélegzetet, akkor meg vagy kezdő, vagy tud valamit.

— Az első kövér lesz, a második szőke! — Ez bombaként hat, a kalapba én is bedobom a két tízezrest.

— Tartom! — csattan fel a bukméker, s odalent elindul a menet.

Egy rücskös arcú tolat ki háttal. Arccal előre szoktak megjelenni, de ez most kifarol az udvarra. Aprókat lép, nehézkesen, zöty-tyenve, mintha minden egyes mozdulatra rö-vidülne a csontozata, idehallatszik, ahogy társa nógatja, de hiába, kezéből kiszakad a hordágy fogantyúja, s a hulla lefordul az aszfal-trra. Nem tudjuk megállapítani a hulla ne-mét, csak deréktól lefele látható, s persze hasra fordulva bukott alá, az egyik lába vi-szont mintha kifordult volna a helyéről, cir-kuszi látványnak beillő gumiember-mu-tatvány: csóró altest hátulról, alatta lábujjak szemből.

— Lakk! — Az incselkedő hangjában áhí-tat. — Lakkos a hüvelykujja!

— Egy! — számol a bukméker.

— Egy nő! — mondjuk kórusban, néhá-nyan már nyeresre állnak, én sem panas-zkodhatom, a combok és a fenék méretéről ítélve kövérnek látszik az aszfaltra görnyedt hulla.

A rücskös arcú térdre hullt az imént, fá-radtan liheg a legurult rakomány fölött egy ideig, aztán következik az általános meta-morfózis. A hulla feltérdepel, aztán nehezen ugyan, de négykézlábra emelkedik, felállni viszont nincs ereje, olyan hatást kelt, mint Szent Mihály lova, amit nem fából ácsoltak, csak valami rosszul sikerült imitációként ke-rült a helyszínre. A rücskös arcú egy gyorsí-tott filmszalagban futkorászik ide-oda, néha leveti magát a földre, majd talpra ugrik, haj-tépés, égre emelt karok, ahogy ezt a könyvek-ben megírták valamikor, egy teljes némafilm-arsenál látható odalent, valószínű-leg a társai is lecsapkodták a hordágyakat a belső folyosón, kitudultak az udvarra, s kör-bevették a csodálkozó hullát, aki közben talp-ra állt, és kételkedve tapogatta önmagát, mint aki nem érti, hogy miért vették le róla a ruhát. Egyéb érzelmekitörést nem tapasztaltunk, a némafilmes is beállt a többiek közé, álltak és nézték a csodát.

— Lehet, hogy elcseszte nekem a dolgot? — morog békétlenkedve az incselkedő. — Ó lett volna az adu ász!

— Na, mi lesz már? — türelmetlenkedik a bariton az ötös kórteremből, aki nyolc hul-lára fogadott, s egyre kevesebb volt az esélye, hogy fél hatig lebonyolódik odalent a dolog. Számomra nem volt olyan sietős, nyeresre álltam, az első hulla ugyanis valóban kövér volt, most már csak azt kellett eldönteni, hogy hullának számít-e a hulla, ha egyedül áll talpra és csodálkozik.

Valaki rendet teremthetett az udvaron, hirtelen eltűntek mindannyian, majd megje-lentek a hordágyakkal sorban, hogy az épület másik szárnyában berendezett hullaházba vigyék a tegnapi termést.

— Egy! — kezdtük újra a számolást.

És kettő, és három, és ezzel vége szakadt a sornak, vesztettünk mindannyian. Két fér-fihulla volt és egy női, és a harmadik sem volt kopasz, hiszen a zseblámpás matróna igen-csak dús hajzattal büszkélkedhetett, most azonban csapzottnak látszott, ahogy őszülő koronája lehurbolt sátorlapként omlott fehé-ren világító, élettelen vállára.

— Holnap már ötkor felkel a nap, szép jó reggelt kívánok, urak!

A bukméker elvonult a kalappal, mi meg ottmaradtunk az ablakmélyedésben, mintha várnánk valamire vagy valakire, még egy olyan hullára talán, aki majd végigszalad a szoborral merevedett rücskös arcúak sorfala között, hogy átvágasson a külvilágba vezető falon.

— Nekem saját lábam volt, tudja? Kettő! Maga még olyat nem látott. Az egyiket nem tudom megmutatni magának, de képzelje el, itt volt! Itt! Innen jött lefele. Nem, nem jött, rosszul mondom. Mert nem énbelőlem nőttek ki a lábak, én nőttek ki a lábaimból. Érti a különbséget? Aztán mit gondol, milyenek voltak? Szépek? Szegényes a nyelv, uram, mondom én! A felső lábszáramat olyan bozontos szőr borította, hogy a fésű fogai megrikultak volna benne, persze nehogy azt gondolja, hogy fésülgettem, az ilyesmi rokon az onániával, azt hiszem, egyszerűen nem embereknek juttat a sors ilyen elegánsan göndörödő férfiúi díszeket, s azok a hajlatok, uram, ahogy az ujnyi vastag izmok dudorai között botladoztak a simogató kezecskék, szinte hallani lehetett, ahogy fel-alá zubog bennük a vér, és a járásom?, a járásomat el

ja. — És éjfekete szőrtengerek borították döbbenetes testemet! — nyögdecsele kéjelegve. — Ez már volt? Lekéstem a lényegét? Tudja mit, nyerítsünk egyet duettben!

— Lotyó! — mondja a féllábú; ordítva szeretne volna mondani, de hebegésre sikeredett.

— Magának ingyen is megszámlálom — súgja a parókás hattyú, s parázsló szemmel combtőig fellebbenti fehér köpenyét.

A féllábú sír. Nem volt átmenet, egyből tör fel belőle a gejzír, mintha egyfolytában készenlétben állt volna a zsilipek mögött. Most jól jönne, ha valahol a folyosón becsapódna egy ajtó, vagy megzörgetnék a szelek a félig kinyitott, rácsos ablakot, vagy valaki mondana valamit, hogy az összegyűródött öreg arc ne töltse be az egész teret, s a vinnyogásszerű hangfoszlányok a fülemet, valaminek történnie kell, behunyom a szemem, itt vagyunk a kórteremből nyíló budi előterében, belülről nem lehet bezárni az ajtót, de senki sem akar az ajtóval bibelődni, lassan, óvatosan felfejtem a ragasztást a füle mögött, majd ügyesen lehántom fejről a parókát, egy kicsit ügyetlenkedem is, mert a markomban ugyan nem dorombol ez az élet-

vége a vizitnek. — Szeme vérekes, kerekdedre meredt, sóvár, epekedő és lángokat lövell, az egyik lába a magasban hosszan kinyújtva, két kézzel tartja felemelve a feje mellett.

— Így nem lehet! — mondom zavartan.

— Engem akar tanítani, édesem?

Két kézzel ragadom meg a derekát, belevájnék a húsába, de csak csontokat szorongatok, "a rücskös arcúakkal mit csinált?" — kérdezem, nemrég az ajtóban láttam őket, várták, hogy szerepet kapjanak, most meg attól félek, hogy ránk török az ajtót, hogy részesei legyenek a családi jelenetnek, "látak már maguk délceg lipicait?" — szűrődik át a réseken. — "A fésű kitört fogacskáit eltettem emlékebe, de ez titok, ne mondják el senkinek!", egy rettenetesen csontos altest ficáncol az ölemben, egeket szagató zsisbadasban haldoklom félig meggörnyedve, lehet, hogy elvesztem az eszem, s hajnalban már én is ott leszek az udvari menetben, tízezret megérek majd valakinek idefent.

— Magának igen magas a vérnyomása! — érkezik egy hangfoszlányszerűség a fülemből, de nevezhetném morzejeleknek is, amelyek az éteren áttörve megtelepedtek a fejemben, egyelőre csak résnyire nyitom a szemem, de a látványtól dörömbölni kezd a szívem, egy szőke döbbenet hajol fölem, az egyik csöcsérálapula mellemre, a halál menyasszonya lehet ilyen örjítően szűzies, akit asszonnyá tehetek majd bizonyára az utolsó pillanat előtt, aztán szétfoszlanak bennem a kezdeti kételyek, nem álom ez, valóságos jelen, a parókás hattyú a féllábú csonkjával viaskodik időközben, a rücskösök lefogják a vergődő testet, "ma nem akarom!" — hallom a nyöszörgést, de ezt min-dennap hallom, reggel is, este is, sokféleképpen előadva, hol tehetetlen dühvel, fogcsikorgatva, hol könnyörögve, rimáncodva, vagy kunyerálásig megalázkodva, néha "szétrúgom a maga tőkét, hallja?", de a hangok mindannyiszor belevesznek a húgyfoltos lepedő rostjaiba, s miközben a bikaölő vastagságú injekcióstű belereccsen az ütemesen rángatózó csonk közepébe, az én jelenemben a szőke döbbenet sejlik fel újra a látószögemben, "ilyen magas vérnyomással valószínűleg műteni sem lehet!"

— Hajoljon közelebb — suttogom alél-tan, mint akit túlságosan igénybe vett a hír, a fájdalom, a döbbenet.

— Lehettem volna ló! — A féllábú erőre kapott, a belépő főorvosnak magyarázza a keresztezés előnyeit. — Látom az arcán, hogy nem hisz nekem.

— Dehogynem, tessék csak tovább mesélni.

— Mit akar? — kérdezi a szőke döbbenet, s közel hajol. — Valami baj van?

— A számhoz, még közelebb, még! — suttogom.

A fülkagylója közvetlenül az ajkam elé került, tulajdonképpen bele akarok ordítani, hogy a vérnyomásomhoz semmi köze, ez az én magánügyem, de ahogy elnéztem a fülét, valahogy megnyugtatót a látvány, olyan-szerű volt, mint az enyém, egy porcos részből s egy húsos részből álló fülkagylóval nézek farkasszemet, nem volt sok időm, de kacérkodtam a gondolattal, hogy az apró pihékkel borított cimpáskát ügyesen a számba veszem, de bizonyára ez rossz fényt vetne egy súlyos műtét előtt álló betegre, így hát inkább kinyújtottam csőalakra formált

>>>>> folytatás a 6. oldalon

tudja képzelni, uram, mondja, látott már maga lovat, olyan meleg vérű, ősi magyart, amelyet arab paripával és délceg lipicaival kereszteztek? Mondok valamit. Lehettem volna ló is. Ha lónak születek, különleges lett volna a nyerítése is, az biztos. Na jó, nem akartam én ló lenni soha, csak mondom. Most már érti, mit jelent délcegen járni?

— Mesédután reggel hatkor? Fosikáljuk a szöveget, picinyeim?

A parókás hattyú is délcegen közelít, csak hogy az ő délcegsége a vonaglásra ösztökélt farából ered, no meg a vállából, ahogy hegyesre sikeredett csontjaival utat tör magának a levegőben, s a kietlen folyosói tájból bevonul a kietlenségéből versenyt nyert kórtermekbe sorban, miközben mögötte két szótlan rücskös arcú teszi családiasá a képet.

— Milyen volt a lábacska? Izompacsirta, mi? És azok a simogató kacsók! — Ezt már hátravetett fejével, behunyott szemmel szótagol-

telen szőrcsomó, de valamit csinálnom kell vele, fogas nincs, zsebem nincs, kezeimre remélhetőleg egyebütt lesz szükség, a földre nem tehetem, valamiben tapicskolunk, húgyban vagy vízben, nem tudom, aztán a víztartály melletti lánc végére akasztom a borzas és bozontos ékességet, közben a féllábú vinnyogásszerű sírása szaggatja odabent a fülemet, "nyerítünk vagy nem nyerítünk?" — szívárogoz át a hang az ajtónak csúfolt, vékony deszkalapon.

— Maga itt van, vagy ott van? — kérdezem, s noha távol áll tőlem a cirógatási szándék, a kiritkult, merev szálú, hajnak nevezett, rövid képződményt végigsimítja a kezem. És nyújtom a számat, fejemet oldalra billentve közeledem, hogy ajkaink akadálytalanul egymásba tapadhassanak, csak a szégyenérzet zavar, hogy a szokatlan izgalom ilyen fékezhetetlen heveséggel remegteti a fejem a húgyszagú felsőtétben.

— Ne vacakoljon! — sürget. — Mindjárt

>>>>> folytatás az 5. oldalról

nyelvemet, s mélyen beleforgattam a fülébe.

— Mi volt ez? — suttogja riadtan.

— Kívánlak! — suttogok én is, most tényleg nincs erőm többre; sikerült magamévá tennem egy fület, ez legalább olyan sikerélménynek számít, mintha a harmadik hulla valóban kopasz lett volna odalent.

— Hogy merészel? — A szőke döbbenet hadonászik, közben egy papírszalvétát gyűröget hurkaalakra a kezében.

— Mi történt? — kérdezik, a két rücskös arcú is közelebb jön, hogyha szükséges, időben kéznél legyenek.

— Belenyalt a fülembe! — hangzik felháborodottan.

— No, no, kicsit túloz a nővérke, nemde? — Főorvosi mosoly, kételyek.

— Csak nem rólam beszélnek? — kérdezem.

— Elvették tőlem a lényegét! — Ép lába lecsúng az ágyról, gyógyszerrel megtömött csonkját a lepedőn pihenteti. — Engem mindig szúrtak a kövek! Mindig! És csak néztem a hintázókat, értik? Azt mondták, elégedjek meg ennyivel. Gondolatban lehet élni is, meghalni is, de hintázni nem. Belőlem elköltözött Isten! Látszik ez rajtam, mondja?

— Mennyit adott neki?

— A szokásosat. — A parókás hatyú széttárt karokkal álldogál a féllábú ágya mellett.

— Este csak fél adag, s akkor nem lesznek sem kövek, sem hintázás, sem Isten. Világos?

— Értettem.

— Ez nem lehet igaz! — A szőke döbbenet arcára költözött a tanácstalanság. — Még mindig nyálas a fülem!

Lemeztelenített hasamra két tenyér feszül, az enyhébb nyomásokat a bőr felületén érzékelem, de ahogy a két hüvelykujj mindjobban belemélyed a testembe, a megismétlődő nyomások mintha belülről morzsolnák a húsomat.

— Fáj? — kérdezik.

— Nem — mondom; tudom, mit beszél: ha nem fáj, maradok, ha fáj, visznek..

— Most sem? — Egy ököl mélyed a hasamba, mintha tésztát dagasztanának bennem, minden lettem, tekenő is, tészta is, a vizet is én adom a masszához, és kő-hinta-Isten leszek én is nemsokára, a beleim átrendeződnek odabent, egymásba fonódó nyúlványokként kígyóznak kétségbeesve, a másik ököl a túlsó oldalról nyomorítja a húst, a szövetet, a sírva görnyedező sejteket.

— Még most se fáj?

— De! — nyöszörgöm. — Nagyon!

— Na, ugye! — A főorvos győzelmes arccal nézi az egybegyűlteket. — Holnap reggel vigyék a műtőbe! — Arcán diadal. A parókás hatyú is ragyog, a szőke döbbenet mintha most fedezett volna fel, hamiskásan csillogó szemében a beteljesülés reménye látható, aztán előnti arcát a győzelem.

— És nagy a kockázat? — kérdezem.

A főorvos paskolja a kezem.

— Aggodalomra nincs ok — mondja megnyugtatóan —, képzelje el, ezelőtt vagy négy évvel volt egy magáéhoz hasonló esetem, és meg kell mondanom, hogy a műtét ragyogóan sikerült.

— És most is él?

— Na, nem, azt azért nem, de két évig még ragyogóan...

— Tovább nem lehet?

— Dehogynem! Egyre több olyan esetet

jegyeznek a szakirodalomban, amikor már két és fél évig is ragyogóan...

Megszámoltam: tizenhétyszer paskolta meg a kezem. És kimennek. És vége a vizitnek.

— Magának zöld az arca? — A féllábú csodálkozva nézeget. — Ritkán látni zöld arcú embereket. Csak nem fél?

— Én? Mitől?

Ha a lány ürülék humoreszkelem, akkor egy humoreszkelemben fekszem az amúgy is foltos lepedőn. És nemsokára azonosítanuk kell engem is, és ez egyáltalán nem lesz könnyű feladat. Nem vagyok se kövér, se sovány, szőkének születtem ugyan, de erősen kopaszodom, szóval feltétlenül beszélnem kell a bukmékerrel, de hogy mit fogok mondani neki, nem tudom.

— Maga is érzi? — A féllábú szimatol. — Honnan jön ez a bűz? Vajon oszlásnak indult bennem valami?

Összeszedem magam alatt a lepedőt, s megindulok vele a mellékhelyiség felé. Valahogy meg kell szabadulnom a tehertől, csak még nem tudom, hogyan. Becsukom magam mögött az ajtót, körülnézek, valahol itt kell

lennie a szemetesvedernek, de sehol sem látom, viszont a lánc végén ott csüng egy parókához hasonló szőrcsomó közvetlenül a WC-kagyló mellett. Behunyam a szemem. Számolok magamban tízig. Aztán még tízig. És még tízig. Megnyitom egy kicsit a szemem, aztán számolhatok megint. A lélegzetvétel is nehezebb. A behunyt szemem mögötti sötétet most szeretem.

— Mit csinál olyan sokáig? Rosszul érzi magát?

— Nincs semmi baj — lépek vissza, de előbb a lepedőt leeresztem a fal mellett a ragacsos hűgyha, vízbe, valamibe. — Az előbb én voltam olyan bűdös, összeszartam magam, azért.

— Tudom — mondja a féllábú. — Hazudjon még valamit. Ez az egyetlen élvezet, ami megmaradt nekem.

— Maga vajon hányadik lesz a sorban odalent? — kérdezem.

— Vannak sorok? Milyen sorok? Osztanak valamit? Vajon én is kapok?

— Igen — mondom. — Maga is részese lesz a csodának. Mindenre sor kerül, nekem elhiheti...

— Én is megérdemlem, nem?

Behunyt szemmel jobban viselem a jelent. Elszámolok százig is, amíg végleg elhalványul a kép, a lánc végén csüngő bozontos paróka látványa, viszont felsejlik újra a menet, az első rücskös arcú az én arcomat viseli, hullaként is első vagyok az udvaron, s én vagyok az ablakban idefent, akinek gratulál a bukméter a sikeres fogadás miatt, jó volt a tipp, a sovány-kövér-szőke-kopasz duplán fizetett nekem.

Egyelőre várjuk a reggelit, s ez kezdetet jelent.

— Lehet, hogy nincs múlt és nincs jövő? — kérdezem.

— Múlt biztosan van — mondja a féllábú. — Erről kezeskedem.

*

Egy ideig csak harman-négyen segédkeztek, aztán jöttek többen is. A délutáni vizit és a vacsoraosztás közötti idő elégségesnek mutatkozott, ilyenkor a parókás hatyú is sziesztázik valahol, kevés a valószínűsége annak, hogy ebben az időszakban megzavarjon bennünket. A biztonság kedvéért a szétfeszített liftajtót kitámasztottuk egy seprűnyéllel. A lépcsőfeljárót lezáró rácsos vasajtóhoz is beállítottunk volna egy őrszemet, de a hosszas tanakodás nem vezetett eredményre, egyikünkről sem lehetett feltételezni, hogy képes volna sikeresen ellenállni egy rücskös arcú támadásának. A bukméter tanácsára három önkéntes jelentkező tapadt a rácsra, kezüket átcsúszatták a hézagokon, s a túlsó oldalon egymásba fonták ujjait.

Öt lepedőre volt szükség, ez mutatkozott a legkönnyebb feladatnak, lehúztuk öt betegágyról az ősidők óta foltos vászondarabokat, s egymáshoz kötöztük őket. Szerencsénkre a kórtermekhez üvegbetétes ajtókat állítottak be annak idején, az ajtó maga tömör volt ugyan, de a ráma felső részére egy hosszúkas ablak került, s ha ezt kinyitottuk, az öszekötözött lepedőket át lehetett vetni az ajtókeret felső részén, aztán csak a lelógó lepedővégeket kellett csomóra kötni. Tulajdonképpen semmiféle rongálás nem történt, egyetlenegy széket áldoztunk fel, hogy lefeszített ülőkéjét elhelyezhessük az immár hintaként lengedező, összecsomózott lepedőkre.

— Kavicsot kellett volna szerezni! — mondom dühösen, és persze sajnálkozva is, hogy ez csak most, az utolsó pillanatban jutott eszembe.

— Máris hozom — mondja a bukméter. — Olyasmit nem tud kérni, amit én ne tartanék az ágyam alatt. Egyébként ennyit ő is megérdemel — mutat a féllábúra, akiről mindenki tudta, hogy legfeljebb egy napja van hátra, ezt a beteglapjáról is könnyen meg lehetett állapítani, hiszen másnap estére már nem írták ki a gyógyszeradagját, egy hosszú, egyenes vonalat húzott valaki az ágya végére akasztott papírlapra.

A kavicsos homokkal teleszórtuk a padlót a féllábú ágyától az ajtókeretben lógó hintáig.

— Meztláb? — kérdezi.

— Persze — mondom. — Maga mesélte, hogy nem volt cipője.

A féllábú leereszkedik az ágyról, nem

segíték, hagyom, hogy a csonkjába fúródjanak a kavicsok. Féltérde ereszkedik, s a csonkjával is besegítve, lassan ugyan, de halad a hinta felé. Félúton sincs, amikor fejét felemeli, arca csupa ragyogás.

— Szűrnak a kövek! — mondja. — Nagyon, nagyon szűrnak a kövek!

— És jobbról jöttek a hangok, ugye? — kérdezem.

— Jobbról, onnan, az udvar felől, onnan kiabáltak mindenfélét...

Beintek. Nem volt lehetőség egyetlenegy próbát sem tartani, de mindenki nagyon odafigyel, próbálom kánonszerűen adagolni a szövegeket, hogy a sorozatos mocskolódás, káromlás és durva gyalázás hullámszerűen ölelkezzen össze.

— Te, kis mocskok!

— Csonkos nyuszi!

— Nyald a földet, pócegér!

— Fállábú csimasz!

— Orrod dugd a seggembe!

A fállábú megáll, arcán tünezőben a ragyogás.

— Tovább! Tovább! — kiáltjuk többen is.

Alig egy méter választja el a hintától, már nem kell beinteni, "Te, kis mocskok!", "Csonkos nyuszi!", "Nyald a földet, pócegér!" — süvöltenek a kórustagok továbbra is, de amikor a fállábú megragadja a lepedő végét, csend lesz, templomi. Segítünk neki felülni. Nem tudja tartani magát, bizonytalanul billeg az ingadozó furnérdarabon, melléülök s átölelem a derekát.

— Most én vagyok magának a parókás hatyú s a szőke döbbenet egyszemélyben! — kiáltom, s intek a fiúknak, hogy lendítse nek.

Hintázunk.

— Hintázunk — mondja a fállábú csendesen, arcán nem lángol az öröm, inkább a beteljesült csodán érzett döbbenet látható.

— Hintázunk! — kiáltom, s nem intek csendre senkit sem, vastapssal ünneplik az eseményt, a rácsos vasajtónál álló önkéntesek is otthagyták az őrhelyet, összevissza kiáltoznak a sikerélmény kábulatában, a hinta berepít minket a kórterembe, aztán a hátunk, fenekünk jelenik meg az ajtóban, s az ujjongók sorfala között kiszármalyunk a folyosóra, így hintázunk előre-hátra, előre-hátra, és általános hallelujába torkolna az esemény, ha egy idő után a fállábú feje nem csuklana hátra.

Csendbe öltözik a folyosó, mindenki mozdulatlan, csak a hinta lebben továbbra is előre-hátra. Aztán egyre csak veszünk a lendületből, de addig senki sem mozdul, amíg a hinta nem áll meg magától az ajtónyílásban, a küszöb fölött.

A fállábú ágya este már üresen táton, a parókás hatyú szitkozódik, s megpróbálja kideríteni, hogy ki hozott kavicsos homokot a kórterembe. Az ülés nélküli szék ott áll a sarokban, a vékony falemez szétrepedt a fállábú feneke alatt.

*

Kora reggel a szőke döbbenet jelent meg elsőnek. A kórterem ajtajában álltam, amikor a folyosó végén felbukkant a teste, mert én csak testet láttam, semmi egyebet, egy fehér köpeny is ott volt valahol, de az nem érdekelt, és nem kell behunynom a szemem, hogy képzeletben felderengjen lemeztelenített felsőteste és lemeztelenített alsóteste is természetesen, ez a képzeletbeli játék

amúgy sem volna ínyemre, mert ebben a mesterségesen előidézett eksztázisban a kötelező díszletelem a ködfátyol és a sejtelmesség, engem pedig nem érdekel a ködfátyol és a sejtelmesség, én jól kivehetően, világosan, kitapinthatóan és tökéletesen gerjesztően látom teljesen csőróra vetkőztetett testét, ahogy a fehér köpenye alatt közeledik felém, és nem kell elképzelnem, mert látom, ahogy gyors léptei nyomán életre dörzsölődik a vulkán a combjain dudorodó, rózsaszínű húsdarabok között.

— Magához jöttem — mondja, és belenézi a szemembe, bele, bele, mélyen belenézi a szemembe. — Oda megyünk! — mutat a budiajtóra, vajon látszik rajtam, hogy kiköltözött belőlem Isten? — kérdezte tőlem a fállábú, aki nemrég még itt volt velem, most meg a sarokba állított, ülés nélküli támlásszék maradt helyette, aminek nem lehet kérdéseket feltenni, pedig jó volna megkérdezni, hogy látszik-e rajtam, hogy annak az istennek én vagyok most a lakóhelye?

Nézem a budiajtót, mintha sosem láttam volna, tulajdonképpen nem csúnya a budiaj-

tó, egész helyes, persze vannak szebb budiajtók is bizonyára, de nekem ez is megfelel.

— Az a budi — mondom, hátha valami tévedésről van szó, nem mintha szégyenlős lennék, de azért mégis.

— Tudom — mondja a szőke döbbenet. — Szóljon, kérem, a társainak, hogy most ne jöjjenek be!

Az ajtónyílásban legalább haton állnak mozdulatlanul, arcuk sápadt, szájuk nyitva van. Csoportkéj, mondaná a fotós, no, az ilyet nem szeretem, de azért nem tudok határozott lenni, lábaim is elgyengültek némileg.

— Az a helyzet — akadozva döccsen szóba a gondolat —, hogy az általános vélemény szerint, ilyenkor, ha nem muszáj, ugye, szóval nem kellene bejönni.

— Békeség Istentől! — mondja a bukmér némileg sértetten, két kezét az arcára szorítja, és elvonul.

— Mi nem szoktunk bemenni ilyenkor — mondja az ottmaradottak egyike illetmudó-

an, s hogy az ajtónyílás hirtelen üresen maradt, az elhagyatottság érzete kezdett nyomasztani, a fal melletti széket viszont sikerült megragadni, s ez valahogy visszabilentette megingott önbizalmamat.

— Megyünk? — Nem, nem, ezt a legrosszabb indulattal sem nevezhetjük prostitúciónak, csinos vagyok, na, ez a helyzet, hát, ami igaz, az igaz, az orrom például kimondottan római, az arcélemlről nem is beszélve, és bizonyára a modorom is megnyerő, egyébiránt ebben a "megyünk"-ben semmi kivételalót nem találtam, elvégre már rég túl vagyunk az átkos moralizálás időszakán, itt egész egyszerűen arról van szó, hogy a szőke döbbenet testéből áramlik a melegség, s ezek a hullámok mind-mind bennem vernek tanyát, ez tiszta biológia, semmi más, lángolok, ez az igazság, egy tűzhányó költözött belém, akkor meg természetes, hogy perzsel a leheletem.

— Minek ez a rohanás? — kérdezem, de ez nem kérdésként hangzik el, lehetne ima is, olyan testbe oltott fohásznak tűnik, amit a biológia nem ismer, de akik nem biológusok, nagyon jól tudják, hogy van ilyen.

— Ha gyorsan csináljuk, nem fog fájni — suttozja, s a két tenyerébe veszi az egyik kezem. — Menjen előre! — Lesütött szemek. Apácamosoly. Igézet. Kegyelem. Mi atyánk, ki vagy a mennyekben.

Delíriumos állapotban hullámzom a budiajtó felé, s amikor odaérek, valami csodálatos történik velem, testem megfeszül, vállban megszálesedem hirtelen, tekintetemben a ragadozók győzelme muzsikál, a forró vér tovább lüktet ugyan bennem, de tartásom van, férfi vagyok, kan, dúvad, mit mondjak még, viking. És berúgom a budiajtót.

— Bekenjünk, vagy belenyomhatom szárazon is?

Ez egy kicsit ribancos kérdés volt, de engem egyáltalán nem zavar, csak egy pillanatra kellett behunynom a szemem, így talán alaposabban tudom átgondolni a helyzetet, mindig lelkes híve voltam az ilyen életszagú jeleneteknek, amikor a mellkas kidomborodik, a levegő szétáramlik a tüdőben, és semmit sem kell csinálni, csak élni, élni, most azonban nem sietem el, lassan emelem fel a fejem, hogy még egyszer megcsodáljam parázsló szemét és vonagló ajkait.

— Ne húzzuk az időt, bácsika, dőljön előre, s nyújtsa már ide a seggét, még hárman várnak rám a másik emeleten. A múltét előtti beöntés kötelező. Nem tudta?

A láncot nézem, amikor belémfeszül a gumicső. A lánc végén semmi sincsen.

A boldogító injekciót már az ágyban kapom.

— Hányadik lesz a menetben? — súgja valaki a fülembe.

Hordágyon fekvé várom a liftet. Elöl egy rücskös arcú, hátul egy rücskös arcú.

— Hányadik lesz? Mondja már!

— Szőke voltam — mondom —, de már erősen kopaszodom.

A becsukott liftajtó kettévágja a kérdéseket. Egy kérdőjelet magammal viszek, de nemsokára az is szétfoszlik a sötétben. Parázslának még egy utolsót, de már nem lehet. Vége?

SERÉNY MÚMIA 216

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2002

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Víkend

Riport

1.
...Vasárnap délután, kb. hat óra.
A Batthyány téren fölül a HÉV-re.
A napi parancs: "Ki az Omszki-tóra!",
és mint a forró égőön a vére,
vöröset kér a kései ebédre.
A sültes tálakon otthoni ízek —
"És ha már szóba került, hadd idézzek
egy versikét...", de kiülve a plédre
elkapja az otthoni hangulat:
cigányt és dj-t fogad, úgy mulat.
S mert: "Sírni néha olyan jól esik",
szívre küldi a kedélybetegét,
e ebben nem ismert határesetet...
Végül már égre-földre esküszik,
2.
hogyan este whiskyt iszik, egyebet
semmit: "A talponállós szeszeket
utálom. Mióta az eszemet
tudom, nem vegyítettem ezeket
a jó piákkal. Ahol én lakom,
csak garázs-kémia van; egy flakon-
nal hoz az ember néha, hogy felejtsem...
A kínálatuk itt nem ér egy lejt sem,
ezért gondoltam, hogy talán a whisky...
De nem tudom, hogy később majd ki visz ki,
a HÉV-re, hogyha maga mégis elmegy..."
S hogy mindenképpen szóljak, mert neki egy
kis dolga van most: úgymond — "beetet",
Majd egyszer elmondja az esetet.

Saláta

Riport

1.
Csak üldögélt a véres hús fölött,
s nem tudta semmi étvágyát növelni.
"Mért nincs saláta a menü között?
Mindennap le kell majd a kertbe menni? ..."
S hogy mibe került volna a tulajnak
közölni ezt rögtön az elején?
"Nem vagyok én afféle jövevény,
szerves gané az ősmagyar talajnak..."
Nem passzióból költözött ide:
"Naponta hetvenöt raklap Tide
éppen elég, hogy este kilegyek!
A minimum, hogy amikor eszek,
ne piszkáljanak, és legyen saláta
a rohadt húsuk mellett...
Ugye látta,
2.
hogyan mi ellen kell itten védekezni?...
Egy csomó mindent eltűrök, de ezt nem —
még nem vagyok vedzsi, nem is utálok
a húst, de legyen saláta a tálon...
A saláta — az olyan, mint a jó bor...
A saláta — az filozófia:
mikor napokra belep a mosópor,
s meg van tiltva mindenféle pia,
a minimum, hogy salátát zabáljak!
Úgy napi három fej otthon az átlag,
de itten jó, ha egyet megeszek...
A szememet is kilopnák ezek,
pedig ez vice versa-ügy nekünk...
De kész is, azt hiszem, a flekkenünk..."

Moszkva tér

Riport

1.
"A Népstadiontól a Moszkva térig
a piros metróval csak hét megálló."
Még nem kizárt, hogy ott fog állni délig,
de van ott éppen elég talponálló,
ahol megvárhatom ("Úgyis csak rontja
a légkört kiállva az utcafrontra!"),
s ha sikerül megegyezni az árban,
mikor végez, legyártja szériában
a sztorikat... "De miért nem ír magáról
inkább? Én huszonévesen, akárhol
jártam, mindenütt csak magamat láttam...
Azt nem hiszem el, hogy anyaghiányban"
szenvet, s ha mégis, jó balfasz lehet..."
S hogy vigyem már odébb a seggemet,
2.
nem látom-e, hogy így csak neki ártok:
"Ha itt ácsorog, soha nem talállok
munkát", majd elkezdett filozofálni,
hogy a Blahán le kellett volna szállni,
mert ami távoli, az van közel:
"Képzeld csak, ezért is jöttem el:
nálunkfelé egy völgy van és a Hegy...
Az újság írta, hogy Kasmirban egy
egész falu süketnéma, de náluk
lehet, hogy jót jelent a bénaságuk..."
S hogy este még ki kéne nézni Fótra
mert később már nem lesz idő a boltra —
az asszony kérte rá, s ő nem felejt:
"Küldök neki egy csomó Arielt."

SZÁLINGER BALÁZS

Első Pesti Vérbakaré

Királypuccs

Bár az igazság mindig repülön jön
s köré anyag sohasem vonatott
felhőkön száll a szemében örömkönni
mi magyarok vegyünk egy vonatot
villám nem éri próbálja ki bárki
resicai acél hát nem királyi?
Rendben, fölébresztem Felség, ha Győr jön.
Órák telnek legyen mit elaludnunk
hallja felség ez már üvegtagon
kételtű hangyák futkoznak alattunk
és mi tengerentúli szárnyakon
szállunk minden csapásunk sikeréhes
s ez a kölyök nocsak kilencven éves.
Így van, Felség, mi meg hülyék maradtunk.
Hja amellet aki meghal manapság
elszalad a modernizáció
az élet új és még újabb alakját
üdvözölni rajongni látni jó
de mielőtt szavamba beleérvél
vessünk számot a vágyak velejével.

Számba vehetnénk végre, mi maradt ránk.

Daruvárosban feltűnő kis élet
minden sarokcsokor a porba hull
és minden visszatérés kísérlet
szezononként más úticélt tanul
a fény éhezőinek csöcselése
a szoláriumnál vár a csöcsere
Azok, Felség? Azok gyakran kiégnek.
Állnak az utcán hófehér ruhában
és néznek egy vibráló tűzfalat
információt ha lehet puhábban
és olykor valamelyik úgy marad
s néznek rá a kibomlott ágyrugóra
a halott a fejlődés árulója,
de, Felség, mindez Budaörs után van...

A város alatt

Megyünk alá, de igazán alá!
A felszínen maradók istenére
(aki a szőnyeget földhajtandó,
de látásra nem lenne sok esélye!)
megyünk alá, most igazán alá:
lássuk, milyen! Alapja, csontja, vére!
Meghallja minden épeszű, bolond itt:
az első magyar fúrópajzs fölördít!

A föld megnyílik, engednek a rostok,
fűtlyent a gyémántfej, visít a kő,
mögéje menekül, s csattan a vasfog,
előtte Pest, utána levegő,
mögötte gyomor-, előtte torokjog,
nem rettegő, s csak-csak megremegő,
ha egyszer egy tübbingyűrű leroppan
(52. december) — mert ilyen van.

Ki egy haszonelvű kelet fia,
s bérkérésnél végzi az aknamunkát,
annak vér lesz az akidencia:
nyugatról kezd, és mi fegyvert adunk át
(épt az is, mint mi, annyira)
s itthon forintra válthatók a nyugták!
Rákóczi út 66., murovapad:
találkozás a föld alatt.

Szóval megyünk alá, s ha nem ma: holnap,
az első magyar fúrópajzs: létezik;
s bár van városfal is, mit mélyre toltak:
acélfogak szórják szét részeit.
Fölöttünk senkik, parkettát csiszolnak,
lassan közelítenek, élvezik...
de mire leérnek és irányt keresnek,
mi nem hiszünk nyugatnak, se keletnek!

GÁNGOLY ATTILA

Mese a világ végéről

Megtorpant az ódon ház előtt, fülelt.

A levegő mozdulatlan tömb volt, kor-mos felhők tapadtak az égre. Nyugat felől olyan hang gurgulázott, ami csak a hétfejű sárkányé lehetett.

"Hol volt, hol nem volt..." Mikor a lakásba rontott, mindent gondosan bezárt. "... volt egyszer egy próféta."

Gyöngé mellett vad izgalom düllesztette. Kevésen múlt, hogy szobája közepén orra nem bukott a feltornyozott papírhegyben: *Biblia, Korán, Tao Te King, Tibeti Halottaskönyv*.

Tudta, hogy itt a végítélet. Nemhiába bíbelődött annyit számmisztikával, kuk-solt a levéltár mélyén, böngészett középkori, egérrágta pergameneket: lám, most helyükre csúsztak a dolgok. Az időközben eleredő zápor sustorgása új vízözön gyanánt zúgott kajla füleiben. Mindeddig Beethoven-szimfóniákat hallgatott; immár ócska lemezjátszóját is a szemétdombra vetheti.

Mélyet lélegzett, akár az ópiumszívó, s csakhamar megpillantotta a világot romba döntő hullámok fenséges hömpölygését.

Noha menekülnie kellett volna, csapdába esett állatként kerengett az odúban, ahova három hónapja költözött. Akkortájt vált szokásává, hogy egy palack bor mellett óraszám eltöprengjen az élet értelméről, a mindenségről és a halálról. Többé nem kereste föl a kórház fehér köpenyes,

pökheni urait sem. Szürke eszközemberből filozófussá vedlett...

Bár nagy robajjal eresztette le a redőnyt, a vihar szeme bebámult a réseken. Tenyerét fölére tapasztotta, de mintha levegőből lett volna a keze. Végül kalapácsot kerített, halszájka formájú szögeket, s a kamrában lelt hulladékfával bedeszkázott ajtó-ablakot.

"Hol volt, hol nem volt..." Míg cserepes ajkai a legszebb mesét kezdték mormolni, töltött magának egy pohár barackpálinkát. "... túl az üveghegyeken..." Szembogara lázasan szikrázott, akár a képzeletében élő pokolbéli szörnyeké. "... az Óperenciás-tengeren is túl..." Telt-múlt az idő. Egy pókot fürkészett a homályos sarokban, vaksi nyolclábút, amely az apokalipszis ellenére rendületlenül szótte hálóját. Oda-künn az égháborúban utolsó rohamra indultak az elemek. "... volt egyszer egy..."

Lassan elcsöndesült a vihar, a nap is kisütött, és aranyosan csillogó nyílveszőket lőtt az anyaföldbe. Bárányfelhők siklottak az égen. A sűrű párat lehelő televény fölött hősín galambok vitorláztak...

Másnap, minekutána a deszkákat lefe-szegette az ajtóról, csaldódt képpel cipelte vissza a könyveket az antikváriumba.

Ezután csak sportújságot olvasott, s újra eljárt az ideggondozó fehér uraihoz.

Egy sapka — és a misztikum

A homályos lépcsőházban még nála volt, morzsoló ujjai közt. Erre határozot-tan visszaemlékezett.

Már az utcán járt — a kirakatok hatalmas, zúzmarától csillogó üvegtáblái tartottak tükröt elé —, s épp be akart fordulni az ismerős sarkon, mikor megborzongott. A szél marokra fogta elálló füleit, belekócolt szalmahájába.

Mindig itt szokta fejébe húzni sapkáját, ahol a vén házfalak adtak találkát egymásnak. Jó kis derékszögű sarok volt ez. Nyáron a cédák fakó tégláinak támasztották meztelen, összekarmolt hátukat. Télen tövébe piszkoltak a részek. A környék félvad kutyái is kedvelték — minden év-szakban.

Most esett meg vele először, hogy nem találta a sapkát, holott az összes zsebét kiforgatta már. Kezdetben ráerősen, az eredményesség gögös hitével, később egyre nyugtalanabbul, kapkodó hüvelykel. Háromszor is megismételte, hiába... (Papír- meg vászonzsebkendő. Néhány cetli idejétmúlt gondolatforgácsokkal. Gázspray minden rendű és rangú szörnyeteg ellen. Egy nagy, formátlan alma, két ötforintos, lakáskulcs, igazolvány, bérlet.)

Visszakutyagolt a kapualjhoz; az utcán továbbra sem látott élő lelket. Kora reggel

volt, alig derengett még, az óriás égbolt kajánul leste törpe gondjait.

Hogy néhány perce a csikorgó, rozsdamarta vaskaput kinyissa, mindkét kezére szüksége volt. Csak az alatt és ott ereszt-hette ki ujjai közül a sapkát, másutt észre-vette volna.

A vedlett-kopott kapualjban nem lelte, a pókhálós lépcsőházban sem. Ha az utcán csúszott ki kezéből, visszafelé jövet meglátja. Szörén-szálán eltűnt! Pedig milyen vastag holmi volt, prémbeléses, fül-védős... jó meleg, akár a kemence.

Csipcsup dolog persze, mégis furcsa, megmagyarázhatatlan... E szigorú, néptelen órában a legapróbb mozgásra is fölne-szelt volna. Ám a bérház többi lakója még az igazak álmát alussza, és az utcán csak egymaga bolyongott.

Hangulatok jöttek-mentek. Úgy érezte, cserbenhagyta a logika. Őt, aki eddig soha nem tűnődött még el istenigazából a létezés értelmén és csapdán, most álom-szagú bizonytalanság lepte meg. Szembetalálta magát a kiszolgáltatottsággal, a máshogy-is-lehet tundrás kódéval és fagyával.

Különös, méla alázat költözött belé, amit hasztalan magyarázott volna idegen-nek.

Egy órával később maga csodálkozott rajta leginkább.

S ha belegondolunk, csakugyan sem-miség az egész: mindössze egy sapkának veszett nyoma.

Hirtelen mozdulat

Este az ágyára hulló kísérteties lámpa-fényben a Dr. Jekyll és Mr. Hyde-ot olvas-ta. Az ellentétébe forduló személyiség története végtelenségig fölkorlácolta izgatós-zerektől amúgy is túlfeszített idegeit. El-alvás előtt a józan orvostudort látta lelki szemeivel, aki egyik pillanatról a másikra ósindulatú szörnyemberré torzul, majd — fűtülve a királynő megkövetelte etiketre — végigdúlja London városát...

Már éjfél is elmúlhatott, amikor felri-adt álmából, s miközben testhelyzetén akart változtatni, egy hirtelen mozdulatot tett. E pillanatban belenyilallott valami a bal halántékába, mintha tűvel szúrták volna át a bőrét, jobban mondva nem is tűvel, inkább fullánkkal. Mégsem tulajdonított neki jelentőséget, s jóllehet nagyot horkant, az csak a felriadás fölötti bosszúság kifejezése volt.

Am mikor újra az álom határára érke-zett, és bebocsátásra várt a kapun túli világba, különös dolog esett meg vele. Egészen bizonyos, hogy innen volt még: a varázstartomány mezsgyéjének "érkezési oldalán". (Talán azért gondolkodott vas-utasnyelven, mert fölserkenése előtt épp egy roppant, füstökádva tovadübbörgő lo-komotívról álmodott...)

Érezte, hogy átalakul. A legfurcsább változás a fejében zajlott le, közvetlenül két szemgödre mögött. Nehéz meghatá-rozni, mi is történt valójában; ő maga úgy vélte, mintha a koponyájában szorongó sejtek egy megfoghatatlan akarathoz en-gedelmeskedve eltolódtak, átrendeződ-tek volna. Olyan akarathoz, mely a semmiből jött, és nem volt rest mindent birtokába venni.

Gyöngének bizonyult rá, hogy vissza-űzze palackjába e szellemet, habár rendkí-vüliségét azonnal fölismerte. Igaz, csakhamar némi kétely fogta el a rárontó veszedelem természete felől, mintha az nem is volna annyira riasztó, amilyennek az első pillanatok vad szívdobogásában tűnt. (Könnyen lehet persze, hogy ez a megnyugvásba hajló ügyefogyottság már a "sejteltolódás" számlájára írható.)

Olyasmire pedig végképp nem emlé-kezett, hogy a legcsekélyebb ellenállást is tanúsította volna az átrendeződéssel szemben, sőt néhány pillanat múlva bol-dog mosollyal szunnyadt el...

Virradatkor azonban már egy másik ember kelt ki recsegő ágyából, hogy használja a testét.

Egészen a következő hirtelen mozdu-latig.

KREBSZ JÁNOS

Tárgyalás vagyon

Szonda Szabolcs: Vagyontárgyalás című verseskötete kapcsán

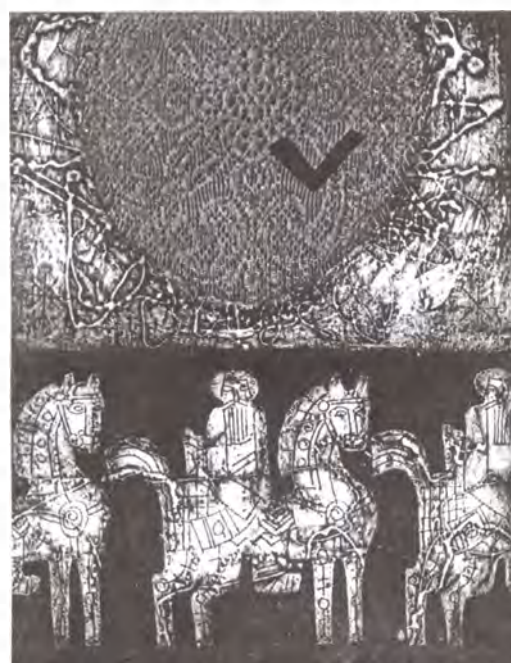
A fiatal sepsiszentgyörgyi költő második verseskötete kapcsán és ürügyén fogalmazunk meg néhány gondolatot, gondosan elkerülve a fiatal, ígéretes tehetségekről elmondható közhelyek kátyús mélységeit. Szenttelenül fiatalon (hogy azért mégis közhellyel indítsunk), már a második kötettel jelentkezik a költő, tehát képességeit mások is számon tartják, méltányolják, s talán olvasói is vannak, amennyiben ezt a költői lét feltételének tekintjük. Első kötete a Pont Kiadónál jelent meg Budapesten 1998-ban, *Kiegyezés a tükörrel* címmel, a másodikat most adta ki az Erdélyi Híradó Kiadó a Fiala Írók Szövetségével közösen, az "Előretolt Helyőrség Könyvek" sorozatban, *Vagyontárgyalás* címmel. A leszámolást követi a tárgyalás a jól működő demokráciákban, nem lehet csak úgy ezzel-azzal végérvényesen leszámolni, mindig vannak jogi meg egyéb következmények. Az abszurd és a kelet-közép-európai világban pedig még az is előfordul, hogy vagyontárgyalás követi a leszámolást, a leszámolók osztoznak törvényes segédlettel. Elszórazhatunk azzal is, hogy a Pont Kiadó (pont itt és pont most) kettős identitású üzletpolitikáját, ami természetesen kulturális misszió egyben, összevetjük az Erdélyben magyar állami segédlettel megjelenő könyvek kultúrpolitikai státusával, illetve megérne néhány bekezdést a határokon túl és innen, meg a mindenféle (jó ízlés satöbbi) határan megjelenő könyvek esélyeinek taglalása, azaz bekerülnek-e a magyar szellemi vagy irodalmi élet körforgásába avagy egy szűkebb pályára kényszerülnek, de egy-két vékonyka verseskötet csekély ürügy a téma részletesebb taglalására. Az Előretolt Helyőrség sorozatában helyén van a szerző, reméljük, jól is érzi magát a csapatban, számolnak vele, amikor neveznek a következő bajnokságban.

A kötethez Sántha Attila írt előszónak beillő fülszöveget, amolyan befogadó nyilatkozatot. A generációs alapon működő irodalmi élet a számszerűsíthető életkori adatok alapján szervezi meg önmagát, amín minden kritikus elme el szokott rendesen csodálkozni, mert ugye az esztétikai meg ízlésbeli szempontok sokkal több különbséget fednek fel, és a rokonítási szándékok az időben akár évszázadokat ölelhetnének át, de a fiatalok egyszerűen nem törődnek még ezzel, pusztán csak jól érzik magukat egymás társaságában, értik egymás beszédét, s enyhe rosszallással hallgatják az őket skatulyázó (és befogadó) idősebbek mormogását. Mert a generációnak a történeti korok változásán túl vannak saját megkülönböztető jegyei, amelyeket inkább éreznek, s csak akkor fogalmaznak meg, amikor kezdenek szétválni útjaik, addig minden természetesnek és egyértelműnek tűnik. Ez az erdélyi generáció még a diktatúra szülötte, gyermekkori emlékeiben, a szülők sorbanállásban edzett túlélési technikáiban, idegeiben és rostjaiban hordozza a múltat; szellemében, tájékozódásában, felnőtt létében azonban már a modern (sőt poszt-posztmodern) világ nevelte öntudata. A mesteri, könnyed játék a szavakkal

és a nyelvekkel ugyanúgy sajátja, mint bármely világpolgárnak, csak gyökérzetével — nem tehet róla — visszakapcsolódik egy félelemmel és frusztrációkkal teltett altalajba. Az erdélyiséget szokás olyan tulajdonságokkal definiálni, amelyek a többségiek-

ből hiányoznak, transzszilvanizmus meg történeti öntudat, kisebbségi sors satöbbi, ami mind a provincializmusnak elismerésbe csomagolt kimondása. Ezzel az Előretolt Helyőrség generációval kicsit át kell értelmeznünk ezt a fogalmat, mert más gesztusokkal, más önmeghatározással élnek meg ők, szabadabban, miközben nem szaladnak el a feladat elől, csupán hiányzik belőlük minden hősiesség vagy egyáltalán annak látszó gesztus, póz, mert az már idejét múlt.

A generációs kérdés, amelybe kicsit bele kell bonyolódni, szintén megérne egy külön tanulmányt, amire itt kevés a hely, és esetleg eltúlzott dimenziókat teremtené egy vékony verseskötetnek, de nem lehet kitérni előle, ezért csak vázlatosan, s a nevek emlegetését elhagyva, próba szerencse alapon megpróbálunk néhány jellemző vonást megragadni. Ez az Előretolt Helyőrség címkével megjelölt társaság úgy kapcsolódik a hagyományhoz, ahogy előtte még senki. Az erdélyi iroda-

lomban mindig volt valami eredendő pátosz és fájdalom, amely ideológiai és politikai céloktól terhelten a magyarság és a kisebbség nehéz súlyát cipelte a vállán, s csak néhány alkotója tudott ezzel a ballasztal (bocs, ha valakit megbánt a vázlatos szerű, éppen ezért éles megfogalmazás) az egész magyar olvasótábor számára érdekes mondanivalót megfogalmazni. Ez a generáció mintha kitörne ebből a vállalt kényszerűségből. Nem adja föl, nem fordul el tőle, mindössze másról érzi a súlypontokat. A nacionalizmus, elnyomatás, jogfosztottság, kultúra és identitás nem központi fogalmak már, csupán a helyzet leírásának tudományos-politikai apparátusát alkotják, s úgy is kezelendők. Ez a generáció a román nyelvű kultúrát is szellemi terepnek tekint, ahol megszólalhat saját hangján és értékén; a többség nyilvánosságában mindenféle megfontolás és óvatosság nélkül az ízlésével tájékozódik. A két kultúrában helytálló szerepe előítéletektől és sandaságoktól mentes, rokon szellemeket ta-

lál, fordít, közvetít, államtitkárságot és szerkesztést vállal, képvisel, tanít, folyton úton van, feladata temérdek. A Németh László által megfogalmazott híd-szerep értékelődik át a szemünk előtt. Megkeresik a román, a magyar és a világirodalomban a szellem számukra fontos jelenségeit, a fiatalság bátorságával szelektálnak, aztán pimasz öntudattal tudósítanak az eredményről. Vállalt értelmiségi magatartásuk a Karinthy és Rejtő Jenőn iskolázott humorérzék, amely kritikai látásmód ugyan, de nem fájdalmat és hősiességet kelt a világ abszurditásának póré látványára, hanem olvasmányos humort, szelíd-szolid ironiát, olvasatnak tűnik számukra ez a megközelítés. A költő szerepe nem különlegesebb, mint a műbútorasztalosé, kézműves mesterség a gépesítés és az automatizálás hatékonyság-hajszoló korszakában, kicsit idejétmúlt kétkezi tevékenység, amely érzékeny egyediségeiben éli ki az ember teremtő fantáziáját. Hogy a piac mit szól hozzá, s miért olvasnak, ha olvasnak verseket, az éppen divat- vagy korjelenség, recepcióesztétika. Valószínűleg foglalkoztatja a költőt.

A szöveget egyetlen szálának megbontásával fejtjük föl a kötetet. Az irodalom nyilvánossága már régen nem versenyképes a sajtóval és az elektromos médiumokkal, a közösségi élmény iparosított propaganda, a hír és a hírnév futószalagon gyártott egyenarcok üres tündöklése. Ebben a közegben a költő, ha sikerre vágyik, elmehe slágerszöveg-írónak. Ha mégis belső hajlamait követve, az elődöket tisztelve s egyéni mondanivalót kiküzdve akar valamit közölni, akkor tekervényesebb utakra kényszerül, vállalt bonyolultsággal szólal meg primitív hangolt környezetben. Szonda Szabolcs költői mozgása az egyéniség megmutatásának nehéz útját járja: a világ tele van varázslattal, humorral, szerelemmel, a megragadás és a rögzítés tehetősége könnyen elragadhatja az ifjút a könnyebb megoldások irányába; a nagy költőelődök pedig a terméketlen, zengzetes nagyokat-éneklés irányába csábíthatják, ezek között kell valahogy egyensúlyozni, megtalálni a saját hangot. Az irodalmi kánon most éppen mindent érvényben tart, és mindent megenged (természetesen azért vannak divatok és tabuk), ettől nagyobb a felelősség. A *Vagyontárgyalás* költője intellektuális beállítottságú, hatalmas mennyiségű hagyományt görget maga előtt, olvasójának célszerű tájékozottsággal rendelkeznie a magyar- és a világirodalomban, nem középkorok fokon. A versek kötetbe rendeződése esetlegesnek tűnik, talán időrendben így születtek, bár ennek ellentmond, hogy az első kötet néhány verse helyet kapott a másodikban is. Nincs fejlődési vonal, éretlenebb és érettebb versek, a folyamatos versbeszéd dokumentumai megszülettek ugyan az időben, de mindaddig tetszhalottak, amíg az olvasói közreműködés nem aktivizálja őket.

Jó lenne valami biztos definícióval rendelkezni arról, hogy mi a vers. Történetileg még csak-csak elboldogulunk, egy-egy korszak költészetéből jellemző jegyek emelhetők ki, a társadalmi-politikai szerep is mérhető, esztétikák és lexikonok adnak útbaigatást. Zavarunk csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor friss versesköteteket forgatunk. Ha a költészet hatás, akkor milliók tudják fölidézni egy-egy mosópor reklám-

rigmusát, ha közösségi élmény, akkor slágerkacskák rímeit skandálják, dúdolják a tömegek. Az iskolában halott klasszikusokat memorizáltatnak. Miért írnak kis példányszámban megjelenő versesköteteket óriási szellemi befektetéssel mai költők? Az úgynevezett magas kultúra csak egy a réteggkultúrák között, vagy van valami kitüntetett, hagyományos, öröklött szerepe? Följebb leírtuk, hogy az irodalom biztos szaktudással és etikussal egyenlőséggel megfogalmazott hibátlan mondatokat terem. Nincs stratégia és taktika, a mellébeszélést feledjük el, önértékén mérünk mindent. Természetesen nem elődök nélkül született meg ez a kritikai attitűd az erdélyi magyar irodalomban, a nyolcvanas évek kísérletező törekvései, újításai, merész előrefutásai mintha ebben a generációban találnák meg az egyensúlyt, amely vállalja a múltat, folytatja is, de csak az értékkel foglalkozik. Úgy provinciális, hogy egyetemes. Modern és hagyományörző, szemtelen és komoly, játékos és tudós... A kisebbségi lét ebben a szövegösszefüggésben nem vállalás és sorscsapás, egyszerűen egy adott helyzet, keret, amelyben élni adatott. Európa ott van, ahol az egyén áll, mert nem földrajzi és geopolitikai fogalmakat képviselünk, hanem egy tartást, amely nem az angolvécék statisztikáján méri a civilizációt (persze, azért kellemetlen percek és szituációkat jelent a hiány). Meghagyja a szaktudományoknak a folyamszabályozást és a folyamatos tudósítást az árvízi helyzetéről, az irodalom elsősorban nyilvános és szép párbeszéd az olvasóval.

Szonda Szabolcs verseskötényei olvasói "fölszámolásra" készültek. A versformáló ötletek jókora hányada egyszerűen elveszne az élőszóbeli előadásban. Például csak verscímek: *Költőzködés*, *Napló (op) vers*, *Abszurdisztancia*, *Mars poetica*. És elképzelni nehezen tudom azt a profi versmondót, aki megteremti azt a hangulatot, ami olvasás közben magától megterem egy kettőspont látványától: (reggeli víz a csapból) / (reggeli: víz a csapból) / (mondhatod: nem élet ez) / (mondom én: tök élet). A hirtelen lendület ideidézte az egész verset illusztrációképpen, a sok zárójel is stilisztikai eszköz, s ráteszi a csuporra a fedelet (az alkotásra a koronát) az önironikus verscím: *Kis magyar ébredés*. Játék a betűkkel, a gondolatokkal, az írásjelekkel, a magyarság "szent" fogalmával, hogy az ébredés konnotációit ne is említsük — és játék az olvasóval. A vers szervező ereje a nyelv sokértelműsége, amely az írásbeli rögzítés során megtartja a többféleképpen értelmezhetőséget, csak abban nem vagyunk biztosak, hogy ez a módszer visszafelé is működtethető. A vers ősidőktől szóbeli műfaj, amely a nyomtatás és írásbeli rögzítés során megőrzött sok-sok vonást rituális, misztikus, zenei ősiségből, és a könyvek mellett élőszóbeli pályafutás is lehet a sorsa. Az ünnepélyes tanérvnyitók és közösségi ünnepek elengedhetetlen műsor-száma a szavaltat, emlékezés azokra az időkre, amikor még összeforrasztó esemény volt a mindannyiunknak szóló vers. A költő tán tudatosan szakít ezzel a hagyománnyal, vagy csak észrevette, hogy már megszakadt magától, fölsimerte a versek egyetlen lehetőségét mai útját: lélektől lélekig, azaz az egyes szám első személyben megszólaló írótól az egyszemélyes olvasóig. Az Arany János-i "gondolta a fene" fölremlik egy pillanatra előttünk, miközben a nyomdai megjelenés

költői eszköztárából vonunk le messzemenő következtetéseket, de erős szép és tartalmas párbeszéd író és olvasó között. Meg itt van még az úgynevezett irodalmi élet, a szakma, amely odafigyel a tehetségre. Ki olvas verset, mai költőket? Szonda Szabolcs verseskötényei nem oldják meg a talányt, de elgondolkodtatnak a modern líra szerepéről. A vers közös(ségi) cselekedet, csak abban nem vagyunk egészen biztosak, hogy létezik még az a közösség, amelynek számára fontos, hogy valaki megfogalmazzon. A konok igyekezet, amely mégiscsak létrehozza a műveket, lát-szólag nem számol a realitásokkal. A modern költő mintha régi isteneknek áldozna fölvilágosult, ateista környezetben. De azért van remény. A statisztikailag mérhető csatornázottsági százalék emelkedése nem terem ön-magában rendet és elégedettséget, feladatot talán, emberi célt semmiképp.

A kultúra — segít élni, írtuk le korábban, másutt. Ne kerülgessük a nagy szavakat csak azért, mert frázisok kerekedhetnek ki a toll alól. A kultúra az egyetlen, ami emberré tesz, s úgy fogalmazzuk meg a feladatot, hogy minden generációnak hozzá kell tennie a magáét az évezredek óta épülő közös szellemi örökséghez. A magyar nyelven leírható, kimondható mondatok száma végtelen, ugyancsak végtelen a pontos, hibátlan, újat

Feszt László grafikái

közli kijelentések száma, de utóbbi mindenképpen kisebb halmaz. (Ha ezt egy matematikus olvasná!) A költő feladata, a lángoszlop és a próféta-szerep múltával: a tudósítóé. A kimondhatót ki kell mondania, a hatás másodlagos. Meg kell születniük azoknak a pontos mondatoknak, amelyek kifejezik Szonda Szabolcsot. És ha neki és nekünk van egy kis szerencsénk, akkor ezen keresztül valami többletet. Verseskötényében egy jelzett idézet a *Mars poetica* című versben Janus Pannoniustól tudatja, hogy fölmerre feladatt, s nem keseríti a helyzet, a költő írni, adni kénytelen, a "kérdezní bator", ha hallgat, az is tett. A majd' hatszáz éves, közös ars poetica pedig így szól: *Ezt ha adni fogod, javadra*

válik, / hogyha meg nem adod, gyötör sokáig. / Nem szól semmit, aj-aj! nem adja nyilván, / ám mégis: mosolyog: odaadja nyilván. (Talán Janus Pannoniust is modern kétségek gyötörték?)

Próbálkozzunk meg még a hagyományos (iskolási?) verselemzés néhány leíró módszerével, tegyük módszertani boncolás tárgyává a kötet egyetlen versét. A cím: *Vikend vakkant...* Itt a játék azzal indul, hogy a kimondott két hangalak (ahogy hétköznapi mondani szoktuk) egymásutánja szinte iker-szóvá teszi a szókapcsolatot. A központozást szinte mindvégig mellőző költemény egyszerűen olvasandó, a sorvégek nem jelölnek feltétlenül szó szerkezet-határt, s gyakori az idekapcsolom, mást jelent, odakapcsolom, mást jelent szókapcsolat. A hétfőre rendhagyó örömet és szabálytalan helyét az egyhangúságok monotonitájában a semmittevés és a fogyasztás mámorának áldozza a polgár, tehetne akár valami értelmesebbet is, bár ez már belemagyaráz (ázás), hogy mi is eltanuljunk valamit a szerzői módszerből. Megjelennek a versben a hétfői fogalomkincs időtöltő lehetőségei, reménytelen tobzódás a lustaság láthatárán, a szokások meghaladásának szándéka csak a piacig és a kajáig-sörig viszi az akaratot... Prózái kritika a kispolgári életforma horizontjairól, az elidegenedésről meg a többi modern bajról, és mindvégig tisztázatlan marad, hogy önmagunkat is beleértjük-e ebbe a tespedő tunyaságba, avagy magasabb szempontból (létezhet ilyen?) mondunk lesújtó véleményt a javíthatatlan emberiségről. Mert hol vagyunk mi is a bennünk rejlő lehetőségektől (a költő és az olvasó)? Verssége a szokatlan összetételek, kapcsolatok, jelzők, jelentések teszik, amelyek mindvégig frissítik, mozgósítják az akarat lusta ütemét, gyűl a feszültség, próbálkozik, s eljut a megfeszülésig. Ideidézzük a teljes verset, különben egyre inkább a levegőbe beszélünk: *vikend vakkant az ember / levélköznap nyúgeit / hanyatt dől a foltos plafon / nyugtató meszelt tájkép / tópart erdőszél gyanánt / szolgálhat lusta hétfői / kíváncsiság vonzterében / kirándul a piacig / vissza kajával sörrel / telten a konyhakert-erkély / csodás tetőtér medence / golfpálya és biliárd / terem nézi mint nézi / egy-egy szunyogfüggönyétől / kifordult szoba a szomszéd / látvány részeként reggel / onnan szálló hulló álmok / gőzébe porló csempé(s)zett / vágyakon gyakra dalol / a lét — ki az utcából / a negyedből a városból / a lármából és a csendből / próbál magából nem tud // bár a megfeszülésig. Ha el lehetne mondani gyalogbeszédben, akkor felesleges lenne a vers.*

Úgy tűnik: kész a költő. Hangja önálló, egyénisége elütő, formai és szakmai tudása megvan, megtanult egy nyelvet, amelyen folyékonyan tud hazudni és igazat mondani, kicsit még keresgéli a színt, amit betölthet a nagy palettán, de biztos megjósolhatjuk, meg fogja találni. Ideidézzük még Sántha Attila fülszövegének utolsó mondatát: *Szonda érdekesítő, olvasmányos költészetével sok kellemes percet szerezhet az olvasónak. A kritikus is úgy véli: ez az, ami megvan, az érdekesítés és az olvasmányosság, a költészetéről nem is beszélve. Innen — úgy érezzük — a mélyülés, a tisztulás, a klasszicizálódás felé vezet(het) az útja, bár a jóslatok mindig veszélyesek, s a játékos költőben is föléb-reszt(het)ik a dacot, és jussz nem arra megy, amerre neki az okosok kijelölnék. Mert a jövő tárgyaltan, a múlt elmúlt. És most mi van? Most fél van. És csend. És ló és madár.*

Takács Jenő zeneszerző százéves

Végre egy diadalunk az idő fölött: valaki köztünk íme a lábon járó, az élő centenárius lett. Radics Éva monográfiájának (melyből most részleteket közlünk) főszerzője, "főhőse" egyben a kor és az emberiség egyik főhőse is. Annyi minden mellett az idő is neki drukolt, hogy diadalra jusson. Az IDŐ, mely rendszerint cserbenhagyja előcsalogatott, belemelegedő áldozatait, a teremtést buzgón követő, utánzó alkotókat. Az időt a világ adja, az "anyai ág". Az idő nemes nyersanyagából állt elő minden és mindenki, mert még a tehetség sem lett volna elég. Kitartás és következtetés, valami megátalkodottság nemes "bűne" nélkül nem ember az ember. Boldogok, akiknek akár huszonhat évet, akár százvalamennyit szabott ki a sors műhelyként! A tehetség, az "apai ág" ki

tudott bontakozni. Így nem pusztán biológiai csoda, hogy Takács Jenő százat töltött élve!... 1902. szeptember 25-én született Cinfalván (ma Siegendorf, Burgenland). Ennek a kis falunak valaha Peresznye volt a neve. A metamorfózisok csodájához tartozik, hogy Takács Jenő most is ott él, csak közben mint valami fantáziaregényben, mely az embert mindenben megmártja, bejárta a kerek világot, komponált és tanított Kairóban, Manilában, Amerikában... "Hajón, autón, gyalog, lóháton, repülőgépen, kocsin barangoltam be a nomád törzsek birodalmát" — összegezi egy idézett részben saját maga. "Szerencsés természetű vagyok" — mondja —, "így fordulhatott elő, hogy Ausztriában magyar zeneszerzőnek tartottak, Magyarországon osztráknak, Amerikában szintén

magyarnak, Európában sokszor amerikainak." Egyik zeneakadémiai professzora "egyiptomi Bartóknak" nevezte. Az idő a fő-fő esély. Kodálynak például kedvezett, Bartóknak nem. "Doktor úr, tele bőrönddel megyek el" — szól a híres, testamentum-csengésű mondat. Takács Jenő beteljesedő életútját, nagy példáját így ráadásul az Úr úgy húzza ki most az idő cylinderéből, mint megdicsőülő bizonyítékát annak, hogy a Teremtés menyinyire átgondolt és következetes, az előember után évmilliókkal ennek is megvan a prototípusa és az apoteózis: alkotó és multikulturális — ami talán az előbbi nagy olvasztótégelyek és reneszánszok után most következik el igazán.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

TAKÁCS JENŐ zeneszerző 2002. augusztus. 25-én töltötte életének 100. évét. Burgenlandban él, Peresznyén.

Alább részleteket közlünk RADICS ÉVA megjelenés előtt álló Takács Jenő-monográfiájából.

Egyiptomi évek

1927—32 A kairói Konzervatórium (Conservatoire de la musique) zongoratanára; népzene kutatás Egyiptomban

1932 Congrès de la musique, Kairó; szoros kapcsolat Bartókkal

Port Said akkor még alvó falunak tűnik, mely azonban azonnal fölébred, ha a kikötőbe hajó érkezik. Az üzletek azonnal kinyitnak — akár éjszaka is —, az utcákon megelevenedik az élet, nagy zsvaj kerekedik: kigyóbúvók, tűzokádók, varázslók, jócsok lepnek el minden utcasarkot, koldusok százai könyörögnek alamizsnáért, cipőtisztító kisfiúk buzgólkodnak néhány garasért, mesés értékű szőnyegetek kínálnak az utcai árusok, serceg a pecsenye a nyílt tűzhelyek hatalmas serpenyőiben, különös fűszerek illata árad, legyek raja özönlí el az ételeket. Szemét, gánj és egyéb hulladék mindenütt. A kávéházak ablakai kivilágosodnak, szalonzenét játszanak bennük a nagyrészt európai hölgyekből álló női zenekarok, ugyanakkor az utcán is lépten-nyomon alkalmi zenészek pengetik, fújják a más földrésről érkezők számára ismeretlen hangszereiket, de az énekesek különös produkcióit is szoknia kell a fülnek.

Furcsa, ellentmondásos világ ez. Hihetetlen luxus és még hihetlenebbnek tűnő nyomor tárul a frisen érkezettek szeme elé. Ez volna az 1001 éjszaka világa?

Kairóig több órai vonatkozás következik a sivatagon át. Útközben vályogházak, szamarak, te-

vék, bivalyok és pálmák. Mindent belep a por, vonatot, csomagot, utast egyaránt. — Kairóban az "európai" részen hat-hét emeletes házak, villamos, autóbusz, rendőr. Megtalálható a bőrszín minden árnyalata a feketétől a világosbarnáig. Az arab intelligencia európai ruhát hord, de fezzel, a többi férfi nagy fehér inget és turbánt. Az asszonyok legnagyobb része félfátyol mögé rejtőzik. A házakon arab és helyenként örmény kiírások. A város fölött nagy madarak — talán sasok vagy keselyűk — tömege kering. Reggelenként a vijjogásukra ébred az ember. Húshulladékot, döngöt esznek — így egészségügyi, tisztasági funkciójuk van.

A konzervatórium igazgatója várta őket az állomáson, aki már foglalt nekik lakást Frau Mieme panziójában. (Mieme héber szó, jelentése nagyjából a "néni"-nek felel meg.) A szálloda lakói zsidók, akik különböző országokból érkeztek. Jiddisül (az askenázi zsidók német alapú köznyelvén) beszéltek — főleg üzleti útjaikról. Az újonnan érkezetteket szívélyesen fogadták, s ezek hamarosan be is illeszkedtek társaságukba. — Sok jóbaráttra tettek szert közöttük. Később egy előkelő szállodában vettek ki lakosztályt, melyben angol kormány-

tisztviselők, tanárok, kutatók (főleg egyiptológusok) laktak, olyan emberek, akik "tíz szódás whisky elfogyasztása után is korrektül tudtak viselkedni".

Kairó lakosságának száma a XX. század első évtizedeiben kb. egymillió volt. A város soknemzetiségű. Az arabok és örmények mellett minden nemzet képviselője megtalálható volt itt: többek közt németek, osztrákok, magyarok, zsidók, amerikaiak. Természetesen — főleg télen, kellemes éghajlata miatt — sok turista is fölkereste. "Az egymás közti érintkezés nyelve a francia volt. Még az angolok is ezt beszélték! — Sokan több nyelven tudtak, nem volt ritka, ha valaki öt-hat nyelvet birtokában volt."

A konzervatórium (Conservatoire de la musique), melynek zongoratanára lett, a berlini Zeneművészeti Főiskola fennhatósága alatt állt. Egyetlen olyan hely volt Kairóban, ahol az európai zenét tanították. Kollégái elsősorban Közép-Európából származtak. Elődje Engel Iván volt, aki Thomán István, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Weiner Leó tanítványaként szerzett diplomát a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Ahallgatók is különféle nemzetiségekhez tartoztak. Jelentős részük európai származású, de szép számmal akadtak köztük arabok is. — "Voltak köztük kopt származásúak is, akik az ókori egyiptomiak leszármazottai. Nyelvük az óegyiptomi nyelvet őrzi — bár az arab egyre inkább háttérbe szorítja."

Művei is szaporodtak. Befejezte a Cinfalván elkezdett Op. 10-es Három bagatellt. A zongoramű I. tételében cantus firmusként Bakfark Bálint "Térj meg már buj-

dosásidből" dallamát dolgozta föl. A II. tétel arab, a III. pedig magyar témák alapján készült.

Még Brémában kezdte, de Kairóban fejezte be hegedűre, csellóra és zongorára írt Trió-Rapszódiaját (Op. 11), melyben a hegedű lehetőségeinek kihasználására a recitativikus előadásmódot, a cigányos manírt is felhasználta, sőt a harmadik tételben Bartók hangján szólt. A mű hatvan év múltán sem veszített semmit üdéségéből, mint ahogy erről Soproni József írt 1991. december 29-i levelében: "Kedves Jenő bátyám! Dec. 27-én hallgattam a Studio Bgld-ban az okt. 17-i koncertet, benne a bgld-i szerzőket is. Tanulságos volt az összehasonlítás. Rapszódia heg.-re, csellóra és zongorára (1926) messze lekörözte a többit. Nagyívű szimfonizmusa még a rövid tételeken is átsütött. Frissesége döbbenetes volt. A hangzás élelensége, színessége, ritmikussága, formálásának célbataláló világossága, szenvedésmentessége, őszinte hangja; stílusának mindenkor aktualitása, divatoktól való mentessége kiemelkedő. Nem osztom a nézetedet, miszerint nem jelentős a darab. Lehet, hogy Te így gondold, én mégis azt mondom, hogy az a környezet, amelyben megszólalt, pontosan kirajzolta az értékeit. Fülemben van még az utolsó tétel giusto motívumra, mely emlékeztet a Ritka búza, ritka árpa c. népies műdalra, de dúrban van. Nálad remekül hatott minden visszatérése. Még vártam volna egy-két visszatérésre, mert remekül volt "plaszírozva". Ha valaki 24 évesen így írt, akkor mindekelőtt arra kell gondolnom, hogy nemcsak hangokat kell egymás mellé róni, hanem kellő

világlátás, panoráma, áttekintő és a lényegét megfogni képes invencióra van szüksége ma is a komponistáknak. A divatot meg kell különböztetni a régi és új értékektől. Úgy látom, hogy sok mai szerző elsüllyed a különböző áramlatok mocsarában. S mivel önmagát nem képes artikulálni, hát rálép az ingoványra. Örülök, hogy hallhattam a darabot!" — S álljon itt Takács 1992. január 9-i válaszána részlete is: "Kedves Jóska, levednek nagyon örültem, hiszen ritkán részesül az ember ilyen kompetens kollegák dicséretében. Hogy én nem tartom a sikerültebb szerzeményeimhez tartozónak, az onnan jön, hogy a Suppan-féle Takács-monográfiában véletlenül így nyilatkoztam, s ezt mindig felhasználják, vagy legalábbis néha. Pedig jelenleg 3-4 jó Trióegyüttes műsorán szerepel. És tudod, hogy van az: az ember véleménye saját darabjairól is változik, pláne ennyi idő után. Mindenesetre örültem kommentárodnak, főleg mert Tőled volt, akiről viszont én sokat tartok."

A zeneszerzés, a rendszeres gyakorlás, a hangversenyek és a tanítás mellett természetesen szakított időt a társasági összejövetelekre is. — "Piknikezések, kirándulások a fáraók síremlékeihez tették felejthetetlenül szépé a Kairóban eltöltött éveket."

Mint koncertező zongoraművész a követségek — nagykövetségek szalonjaiban a társadalmi események központjába került. — "Találkoztam például Apponyi Albert gróffal, Liszt egykori barátjával. Elmondta, hogy — amikor a Szezei-csatornát megnyitották 1869-ben — ő ott volt Ferenc József kíséretében. Akkoriban még csacsiháton közlekedtek. Beszél Lisztről is, és azt ajánlotta, hogy zongorázzam minden nap Bachot. Mert Bach zenéje az igazán tiszta zene, melyben nem lehet pedállal csalni." — Apponyi volt 1920-ban a Párizsba utazó magyar békedelegáció vezetője, melynek tagja volt Bethen István és Teleki Pál is. Miután Clemenceau-tól megkapta a békefeltételeket, Lloyd George brit kormányfőnek köszönhetően gyönyörű szónoki beszédben foglalta össze a magyar küldöttség fő törekvését. Kívánta, hogy a vitatott területek sorsáról népszavazás útján döntsenek, alkalmazzák a Wilson elnök által meghirdetett nemzeti önrendelkezés elvét. Előterjesztését nem bocsátották vitára, így Apponyi és a küldöttség néhány tagja visszautazott Magyarországra, hogy kidolgozza a választ. — A nagyhatalmak a magyar jegyzék minden javaslatát, érvét visszautasították — egyetlen pontját

sem vették figyelembe a döntéskor.

A koncertező nagy művészek szívesen töltötték szereplésük után néhány hetet Egyiptomban, s kedvelték az akkor még igen fiatal, de nagyon tehetséges művésztanár, Takács Jenő társaságát, aki szívesen segített nekik a bevásárlásokban és a program-szervezésekben. Sivatagi kirándulásaikhoz jó idegenvezetőnek bizonyult, kiismerte magát a fáraók világában, otthonosan mozgott a piramisok között, s megbízható ismeretekkel rendelkezett a műemlékek sokaságáról.

A nagy zongoraművészek közül Emil von Sauer (aki sokat mesélt mesterének, Liszt Ferencnek előadóművészetéről), Ignaz Friedmann, Arthur Rubinstein, Alfred Cortot (Pablo Casals kamarapartnere), a hegedűsök közül Bronislaw Huberman, Jascha Heifetz, Szigeti József járt Kairóban. Az Olasz Trióból Alfredo Casellával kötött barátságot.

De nemcsak zeneművészek-

rendkívül népszerű volt a két világháború közötti években Magyarországon — és mindenütt a nagyvilágban, ahol magyarok éltek. A térképpel is illusztrált előadásai és cikkeiben a világ közvéleménye elé tárta, hogy Versailles-ban Magyarország területének 67%-a, lakosságának 58%-a, természeti kincseinek, ipari létesítményeinek, szántóföldeinek, állatállományának, úthálózatának stb. jelentős része került az utódállamok birtokába. Az elcsatolt területek lakosságából 3 242 000 magyar anyanyelvű és nemzetiiségű volt, s mintegy fele összefüggő tömbben, közvetlenül az új államhatárok mentén élt. A románok tízezer négyzetkilométerrel nagyobb területet kaptak, mint a mai Magyarország egész területe, nagyobb, mint az egykori Ó-Románia volt. S a mérhető (területek, a népesség, természeti erőforrások stb.) veszteségnél semmivel sem kisebbek a szellemi és történelmi értékeket sújtó veszteségek. A

Paul Hindemith, Takács Jenő és Bartók Béla az egyiptomi piramisoknál, 1932

kel került jó kapcsolatba. Oskar Kokoschka festőművész, az írók közül pedig Thomas Mann, Emil Ludwig, Alfred Ehrenstein, John Knittel, Franz Werfel tartozott ismeretségi köréhez. Kairóban találkozott először Gustav Mahler zeneszerző özvegyével, Alba Mahlerrel — aki ekkor Franz Werfel író felesége volt. Őket később, utazásai folyamán Párizsban és New Yorkban is felkereste, barátságuk elmélyült, semmeringi villájukban többször vendégeskedett. Ők mutatták be Alban Bergnek is. — "A velük való kapcsolatom sokat segített nekem zongorista és zeneszerzői pályámon egyaránt."

Kairóba látogatott 1931-ben Lord Viscount Rothermere, angol arisztokrata, politikus és sajtómágnás ("újságkirály"), aki a trianoni békediktátumot elutasító propagandakampánya révén

drasztikus amputálás során a határokon túlra kerültek a történelem során felhalmozott szellemi és kulturális értékek oda eső hányadai. Várak, kastélyok, könyvtárak, temetők, városok, templomok, iskolák, táj ízű nyelvek, népdalok, s mi minden, amit a történelem megfoghatatlan, de mégis jelenvaló szelleme vesz körül. A múlt kétharmada kiesett a nemzeti kultúra eleven áramából. A döbbenetes tények alapján Rothermere jelszava ez volt: "Igazságot Magyarországnak!" — Az ügy szolgálatába állította tollát és lapjait, többek közt az akkori napi egymillió példányszámban megjelenő *Daily Mail*-t. — Kairóban járván ünnepélyes fogadást adott az ott élő magyar kolóniának, ismertette politikai törekvéseit, melyek szerint Európa békéjének elengedhetetlen feltétele a magyar határok revíziója.

Olyan békére lenne szükség, mely megszüntetné a szomszédos országokkal fennálló ellentéteket, kiküszöbölne azokat a tényezőket, melyek a jövőben újabb feszültségeket szülhetnek. Igen sokan abban reménykedtek, hogy a jó ügyért való fellépését siker koronázza. Takács Jenő is nagyra becsülte. — "Neki ajánlottam az Op. 10-es *Három Bagatell* című művem utolsó tételét, a magyar színezetű, tüzes *Rhapsodiét*, melyet örömmel vett át. A *Nagy és Nemes Lord* — ahogy Bartók nevezte — Budapesten is nagy megbecsülésnek örvendett. Tiszteletére 1929. június 8-án felállították a Magyar Igazság Kútját a Józsefvárosban. Sajnos a kúton levő dombormű az idő folyamán teljesen megsemmisült — s helyreállítása még várat magára. Kairói találkozásunk után két évvel Emile Guillaume francia szobrászművésszel elkészítette a *Magyar fájdalom* szobrát, amely egy fájdalomtól eltorzult arcú, végtagjaitól megcsönkített mézitelen női alakot ábrázol. Az eltávolított végtagok az ország leszakított részeit jelképezik: a Felvidéket, Erdélyt, a Délvidéket és a Lajta Bánságot — azaz a mai Burgenlandot. A szobrot — melyet országos ünnepség keretében lepleztek le 1933. május 28-án — a lord Debrecen városának ajándékozta." — Trianon következményei felmérhetetlenek, felérnek egy második Moháccsal. Fontos feladat lenne méltó helyre állítani a magyar közgondolkodásban, a tudományban és az oktatásban — szemben a kommunizmus bő négy évtizedével, amikor — mindig az aktuális napi politikának alárendelve — vagy hallgattak róla, vagy mellébeszéltek.

Kairóban a tanév november-től május elejéig tartott. Takács Jenő időbeosztása is ennek megfelelően alakult ki az év folyamán. Az őszi és téli — mint már említettem — kellemes, napos évszak Egyiptomban, de a nyári tűrhetetlenül forró. Aki csak teheti, elhagyja ilyenkor az országot. Takácsék a májust rendszerint Olaszországban töltötték. Velence, Firenze, Siena, Nápoly, Róma kedvenc tartózkodási helyük volt. Rómában gyakran keresték föl Alfredo Casellát, az olasz zenei élet kimagasló szervezőjét, aki zeneszerzőként, zongoraművészként és karmesterként egyaránt kiválóan bizonyult, előadott a Santa Cecilia Zeneakadémián, s akinek vendégszerető házában, a Via Nicoterán, a világnak csaknem minden részéről Rómába látogató művésze szívesen fogadott vendég volt. Festők, írók, muzsiku-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás 13. oldalról

sok színes társasága fordult meg itt, s a házigazdának — ha komponálni akart — el kellett bűjni a látogatók elől.

Minden nyáron meglátogatták a szülőket is Cinfalván (Siegendorfbán), majd két hónapot Stájerországban töltöttek a Grundlsee mellett. — "Zenét szereltem és gyakoroltam. Szeptember-októberben aztán európai koncertkörutakra mentem. (Ausztria, Németország, Hollandia, Franciaország, Magyarország, Itália...)"

Ezekben az években a bécsi rádióban (RAWAG) is rendszeresen adott zongorahangversenyeket. Később előadásokat is tartott. 1931-től kezdve a prágai rádióban saját műveit játszotta. A cseh közönség igen nagy érdeklődéssel hallgatta a szomszédos országok kortárs zenéjét. Még mielőtt a náci uralomra jutottak, gyakran járt a minden újra fogékony városban, Berlinben is.

Sokat foglalkozott az arab zenével. Rendszeresen látogatta az Arab Zene Intézete (Institute de la Musique Arabe) előadásait. Itt sok kiváló művész klasszikus egyiptomi zenét adott elő, sajátos arab hangszerekkel.

Az arabok rendkívül zenekedvelők. Az utcákon is zeng a muzsika. Éles hangon sipítoznak a fafúvós hangszerek, s a dobok pergését már messziről lehet hallani. A munka minden mozzanatát dal kíséri. Az előénekes szóló énekére a munkások kórusa válaszol. Helyenként ritmikus tánclepek segítik a nagy fizikai erőfeszítéseket. — "Minden alkalmat megragadnak az éneklésre és a hangszeres produkcióra. A mi nyugat-európai fülünk fárasztónak, idegennek találja zenéjüket, s a szokszoros ismétlődés szokatlannak tűnik számunkra. Hangképzésük élesebb, mint a miénk, néha fülsiketítő. Dallamaik tulajdonképpen diatonikusak, de vannak olyan hangközök is, melyek kicsit kisebbek vagy nagyobbak a nálunk megszokottnál. A harmóniát, az ellentétet nem ismerik. Kotta nélkül játszanak, előadásukban sokszor rögtönöznek."

Az arab zene Takács Jenő néhány művére nagy hatást gyakorolt. Például az Op. 15-ös számot viselő *Arab szvit* (*Suite arabe für zwei Klaviere zu vier Händen*) című kompozíciójában tudatosan használta föl az arab zene elemeit. (Ez a műve az alapja az évek múlva szerzett *Nílusi legenda* című balettjének.) Ismétlődő dallamfordulatok, vad ritmikus-motorikus részek, látszólagos rögtönzések egyeztetik össze az egyiptomi zenei hagyományokat a nyugati modern zenével. A

zongora helyenként a kanoun (egyiptomi húros hangszer) hangját utánozza, mely a műben különös atmoszférát teremt. Először Bécsben mutatták be 1930. február 23-án.

A *Goumbri* Op. 20 című hegedűre és zongorára írott művének alcíme: *Rhapsodie Orientale*. A goumbri észak-afrikai lantszerű hangszer. Ennek a tipikus játékmódorait szólaltatja meg hegedűn és zongorán. (Ösbemutató: Bajor Rádió, München, 1931. május 4.) A darab virtuóz hegedűkadenciával kezdődik, mely hatásos fellépést biztosít a szolista számára. A zongora csak tetován kapcsolódik be, egyes motívumokat könnyedén imitálva, majd *raveli passzázssokkal* keresztezi egymást a C- és Fisz-dúr. A szabad recitativo bevezetés után szólal csak meg élénk tempóban a tulajdonképpeni Goumbri-téma, melyben a zongora egyenrangú társa a hegedűnek. Majd a szonátaforma átvezető szakaszához hasonló részben sűrű váltása és ellenpontozása következik a témáknak és a két hangszernek. Erős kontrasztok után ismét visszatér a bevezető rész zenéje.

"Az európai zene ezer év óta állandóan változik, az arab viszont évszázadok óta változatlan. Hogy meddig tart ez a mozdulatlanság? Nem lehet tudni." — Fouad király éppen ennek a megvitatása érdekében 1932-ben kongresszust rendezett (Congres de la Musique Orientale), melyre kiváló szakembereket hívott meg Európából, az USA-ból és a Közel-Keletről: többek közt Paul Hindemith-et Berlinből, Bartók Bélát Budapestről, Egon Welleszt, a bizánci zene kutatóját Bécsből, Alois Habát, a negyedhangú zongora feltalálóját Prágából, Carl Engelt, a washingtoni kongresszusi könyvtár zenei osztályának vezetőjét, Henry George Farmert a cambridge-i, és Johannes Wolfot, a hamburgi egyetem tanárát, Henry Rabaud-t, a párizsi Conservatoire igazgatóját, Hugo Leichtentrittet, Rodolphe d'Erlanger bárót, valamint Musztafa Rida Beyt, az arab intézet igazgatóját — aki kiválóan játszott egy arab citerafajtán, a kanounon — és Curt Sachsot és Erich Moritz von Hornbostelt, a berlini egyetem összehasonlító zenetudományi tanszékének kiváló professzorait. E két utóbbit később száműzték a náci. Hornbostel 1935-ben halt meg Cambridge-ben, Sach pedig 1959-ben New Yorkban. Bartókon kívül e két zenetudósna, különösképpen Sachsna köszönheti Takács Jenő, hogy érdeklődni kezdett a zenei kutatómunka iránt.

A kongresszus ideje alatt Takács Jenő együtt dolgozott és hu-

zamosabb időt töltött együtt Bartók Bélával, kinek emberi és zeneszi példája meghatározó jelleggel hatott egész életére. — "Bartók Budapestre idejét csak a munkával töltötte, s elhárította magát a társadalmi szerepléseket. Munkás magányát azzal ellensúlyozta, hogy sokszor és sokat utazott. Mivel többször kerültem abba a szerencsés helyzetbe, hogy vele külföldön találkozzam, így lehetőségem nyílt arra, hogy közelről megismerhessem. — A kongresszus megnyitása előtt, március elsején levelet kaptam tőle, melyben arra kért, hogy foglaljak neki szállást egy kis csendes penzióban, mert nem kíván a számára kijelölt nagy szállodában lakni és a szokásos társadalmi céciókon részt venni. Március 15-én érkezett Kairóba. Kint vártam a kairói pályaudvaron. Taxiba szálltunk. Váratlanul két arab is felkapaszkodott. Biztos abban reménykedtek, hogy a kiszállásnál segíthetnek egy kis borra valóért a poggyászt cipelni. Alig tudtam Bartók ernyőjével leparancsolni őket. Bartóknak a Renner penzióban foglaltam szállást, az Emad-el Din utcában. Nagyon boldog időszak volt, minden nap ünnep volt számunkra. Ez volt az utolsó igazi felhőtlen békeesztendő. A kongresszuson hét szekció volt, mindenki választott magának egyet. Az ülések minden délelőtt 9-11-ig és délutánonként 4-7-ig tartottak. Sachs az V. században alapított őskeresztény kopt egyház zenéjét — melyet az óegyiptomi, hellenisztikus, bizánci és arab hatás formált — gyűjtötte és tanulmányozta. Munkája azért volt nehéz, mert a keresztény arabok nem engedtek hangfelvételt készíteni zenéjükről. (Később azonban erről is kiadtak lemezeket.) Hindemith inkább a zeneoktatással, Bartók pedig a fellahok, a parasztszok zenéjével foglalkozott." — Feleségének írt levelében így számolt be: "Ördögűzés folyt, tömjénezéssel, örült dobolással, vaduló táncsal és igazi paraszténekléssel. De az uraknak nem tetszett! Sokallották, a láрма kell, hogy az ördögöt megijesszük. A melódiák meg szépek voltak, az asszonyok nagy meggyőződéssel énekeltek. Ritka ember az, aki ilyesmibe bele tud helyezkedni, aki ezeket az embereket meg tudja érteni. A komisszió urai nem ebből a fajtából valók."

A kongresszus káprázatos pompa keretében zajlott le. Résztvevői napközben keményen dolgoztak. "Esténként 10-től meg az arab kinn- és bennszülöttek hangversenyein vetünk részt. Különböző együttesek voltak Algírból, Tuniszból, Tripolisból, Palesztinából, Szíriából,

Törökországból, Mezopotámiából és Arábia országaiból. Bartók panaszkodott is, hogy nem kaptuk meg előre a programot. Így elmélyült munkát nem lehetett végezni. Igaz, az idő is igen rövid volt. — Egyébként sohasem láttam Bartókot olyan jókedvűnek, közlékenynek, mint Kairóban. Ha megfelelő társaságra talált, kilépett zárkózottságából, elemében volt, beszédessé vált, kérdegetett, tréfálkozott és nem egyszer diákosan pajkos volt — szinte más emberré lett. Budapestre sosem láttam ilyen hangulatban."

Az arab zene még nem veszítette el szakrális jellegét. A keleti ember közelebb áll a szellemi világhoz, mint a nyugat-európai. Az arabok zenéje — Egon Welles szerint — nem ismeri az idő fogalmát. Egy-egy ének- vagy zeneszám óráig is eltarthat. A hallgató nem vesz részt aktív figyelemmel az előadásban, nem törődik a mű formai felépítésével, hanem mágikus módon összekapcsolódik a zenével, engedi, hogy az magával ragadja.

A szakmai munkán kívül az egyiptomi gondoskodtak arról, hogy vendégeik szabad idejükben kikapcsolódjanak. Számátalan kirándulást szerveztek a Szaharába, az oázisokhoz, a piramisokhoz stb. — "Hornbostel először volt Keleten. Mindenért lelkesedett és mint egy gyerek, örült a melegnek, a napfénynek, a pálmáknak, a bazároknak, a nyüzsgésnek. Szegény szívbjagos volt, az orvosai alig akarták elengedni."

"Bartók szerette a magányt. Egy alkalommal arra kért, hogy vigyem ki a sivatagba autót, szeretne körülnézni és rovarokat gyűjteni. El is vittem Kairótól nem messze, a sivatag szélén fekvő Maadi villanegyedbe. Onnan egyedül, gyalogszerrel vágott neki a köves, homokos sivatagnak. Már esteledett, a társaság már aggódott érte, hogy eltévedt. Barátaimmal több autóval keresésére indultunk. Végül megpillantottuk a homokbuckák közt, amint imbolygó járásával, a megszokott sötét ruhájában, fekete kalapban közeledett felénk, kezében spirituszos üveggel, melyben több rovar volt, a hóna alatt, zsebében meg néhány szép kővel. Büszkén mutogatta és magyarázta a talált kincseket. Szenvedélyes ásványgyűjtő volt. De gyűjtött például lepkéket meg különféle növényeket is. Mindez valamilyen formában a természet felé fordult. Mindent szeretett, ami igaz, ami természetes és hamisíthatatlan. Innen adódhatott a népzene iránti érdeklődése is. Ha gyűjtőszenvédéye a pénzre irányult volna,

>>>>> folytatás a 14. oldalról

délye a pénzre irányult volna, már rég milliárdos lett volna. Egyébként rendkívül takarékos volt. Utált minden pazarlást, a pénz pazarlását is és az idő pazarlását is. *Time is money* — az idő pénz —, mondja az amerikai. Nála inkább fordítva volt: a pénz biztosította számára az időt, melyet zeneszerzésre, népdalgyűjtésre fordíthatott.

"Egy alkalommal, pontosan is tudom: március 20-án szaharai kirándulásra vittem a Sakkara piramishoz Paul Hindemithet, Egon Wellest és Bartókot. Átcikázott bennem — a kisördög hatására — a gondolat: ha most autómmal balesetet szenvednék, s ők hárman odavesznének, én meg megmaradnék, jókora konkurenciát győzhetnék le... Mondanom sem kell, hogy ilyen gondolataim csak a sötétben támadtak. Tény viszont, hogy a sivatagban elakadt az autóm. Ilyenkor nincs mit tenni: ki kell szállni és meg kell tolni. Bartók azonban nem szállt ki, azt mondta, szálljon csak ki Hindemith — aki igen jó húsban volt — és Welles, ő alig 50 kilót nyom, az ő súlya nem számít. Mire Hindemith megjegyezte: mindig tudta, hogy Bartók könnyű zeneszerző..."

"Megtekintettük Bartókkal a városban a forgó dervisek táncát — ez életem legnagyobb élményei közé tartozik —, csavarogtunk a bazárnegyedben, majd nálunk vacsoráztunk. Este 11-kor felkerekedtünk és holdvilágnál megnéztük a Holt várost, azaz a régi temetőt. Alacsony, többnyire földszintes házak, rajtuk ajtó, ablak — de a házakban sírok vannak. Egy-egy ház ablakából lámpafény szűrődik ki — ilyenkor a családtagok ott töltik az éjjelt imádkozva. Itt-ott egy-egy kupolás építmény: egy-egy előkelőségnek, kalifának sírja. Mindenütt kísérteties nagy-nagy némaság. A holt város közepén azonban egy kis szigetként zsi-bongó kávéházak, nyitott bazárok, s mindez éjjélkor — s minden kapható, ami az élőknek kell. — Tutanhamon fáraó nemrég, 1922-ben feltárt sírjából aranyból domborított, féldrágakő és üvegpasszta berakással díszített halotti maszkját és a szinte érintetlenül maradt, lenyűgözően gyönyörű és változatos kincseit csodáltuk meg március 22-én az egyiptomi múzeumban. Bartók azt mondta, hogy ez volt

a legjobb és legérdekesebb, amit eddig látott." — Hazatérve Bartók köszönőlevelet írt.

Új cím: II. Csalán út, 27.
Budapest, 1932. máj. 8.

Igen tisztelt Takács Úr!

Köszönet a tegnapi érkezett fényképekért. Én már régebben akartam volna írni, megköszönni kalauzolásait és minden egyéb (!) segítségét, amiben ottlétemkor részesített. De ez a hurcolkodás és az azt megelőző lázas lakáskeresés úgyszólván minden szabad időmet igénybe vette.

Talán értesült arról, hogy a Polnauerek kiküldöttje az alexandriai pályaudvaron nem talált rám, holott én egy Polnauer gyanus fiatalemberre rászegeztem elhaladtamban tekintetemet (utóbb kiderült, hogy csakugyan ő volt az). A taxis holmi "gumruk"-ot emlegetett. Ráhagytam: legyen "gumruk"; csak a hajón tudtam meg, hogy az vámhivatal. A taksa 19 p. volt; én 22-öt adtam neki, ő 30-at kért. Azt mondtam neki: menjen a rendőrhöz, ha valami baja van és faképnél hagytam.

Másnap a tengeren nagy vihar volt, a hajó 12 órás késéssel érkezett Athénbe. A törökök kosztja olyan rossz, hogy elrontottam a gyomromat tőle. Mindenkit óva intek a török hajótól. Más incidens nem ért. Pesten meglepetésemre tél helyett langyos tavaszi szél fogadott: ez jó volt átmenetnek.

Önöknek sok jót és boldogulást kívánok új hazájukban és maradok sok üdvözlettel.

kész hívők

Bartók Béla

Takács Jenő így beszél az együtt töltött napok hangulatáról: "Az 1932-es esztendő még egyike volt a boldog békeidők szép éveinek. Nem is sejtettük, hogy hamarosan vége lesz ennek a felhőtlen időszaknak. A következő évben uralomra jutott Hitler. Mi azonban akkor nem is gondoltunk e rettenetre — élveztük az életet, egymás társaságát, a kongresszus kellemes, oldott légkörét."

A kongresszus idején a Fülöp-szigeteki Manilából kapott meghívást az egyetem zongora és zeneszerzés tanszékének vezetésére. Sachs, Hornbostel és Bartók beszélték rá, hogy fogadjon el az állást, hiszen köztudomású, hogy primitív törzsek is laknak a szigeten, s így majd alkalma nyílik arra, hogy ezek ősi zenéjét, szokásait összegyűjtse és megörökítse. "Nem lelkesedtem igazán, de igent mondtam..."

Kairói búcsúhangversenyén (1932. február 23.) Bach-, Chopin-, Takács-, Bartók-, Albeniz- és Liszt- műveket zongorázott.

Távol-Kelet

1932—1934 A manilai egyetem (University of the Philippines in Manila) Zongora és Zeneszerzés Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára; népzene-gyűjtő utak a primitív törzsek közt; hangversenykörutak Japánban és Kínában

Három hétig tartott az út Port Saidtól Maniláig. Kollégái szívélyesen fogadták. Az egyetem a város közepén volt, amerikai rendszer szerint folyt a tanítás. Tanítványai nagyrészt már végzett tanárok voltak, akik tanulmányait egyetemi diplomával akarták kiegészíteni.

A Fülöp-szigetek történelme rendkívül változatos. A VI. századtól a XIV. századig Szumátra, 1565-től Jáva fennhatósága alatt állt. 1565-től 1898-ig spanyol, majd amerikai gyarmat, némi önkormányzati joggal. 1934-ben autonómiát kapott. (Takács Jenő épp az autonómiára való törekvések időszakában élt az országban.) A II. világháború idején japánok szállták meg, majd 1945-ben ismét az amerikaiak kezébe került. 1948. július 4-e óta független állam. Lakóinak száma 56 millió, ennek 99%-a filippino.

A Fülöp-szigetek világa — bár földrajzi fekvését tekintve keletre fekszik Európától, mint Kína vagy Japán — társadalmi felépítéséből, rétegeinek kultúrája sokkal inkább európai jellegű, mint az előbb említett két országé. A négyszáz éves spanyol uralom hatása a város kultúráján erősen érződött. Manilában igen magas színvonalú volt a zenei élet. Az európai zene jelentős alkotásait illeti ismerni — s az új modern irányzatokat is szívesen hallgatta a művelt nagyközönség. Népies dalaik, városi szórakoztató zenéjük spanyol jellegűek voltak. Arról, hogy primitív törzsek is élnek országukban — főként az északi részen, Luzon szigetén, melyek egy sajátos ősi kultúra őrzői — szinte beszélni sem kellett. Hiába igyekezett Takács Jenő meggyőzni őket arról, hogy mennyire fontos volna ezek szokásait összegyűjteni, senki sem volt hajlandó ez ügyben mellé állni. A zenei szakemberek hallani se akartak arról, hogy munkájában támogassák, visszariadtak annak a gondolatától is, hogy expedícióiban részt vegyenek.

"A szigetország északi részében még fejvadász törzsek éltek. Éjjel a fákon aludtak, régi, veszélyes szertartásaik voltak: legyőzött ellenségeiknek levágták a fejét. A fejvadászat ugyan állítólag már nem volt szokásban. De csak állítólag..."

Hiába kért anyagi támogatást az egyetem vezetésétől, kérényét visszautasították. Így aztán

saját költségén szervezett felderítő- és gyűjtőutakat. Kutatásairól rendszeresen beszámolt a szakfolyóiratokban.

A kutatómunka igen bonyolult feladatok elé állította. Először tolmácsot kellett fogadnia, aki a tagalog nyelvet le tudta számára angolra fordítani. Tagalokul értettek a legtöbben. Gyakran azonban szükség volt még egy tolmácsra is, aki a tagalokot lefordította az éppen meglátogatott törzs nyelvére. Előfordult ugyanis, hogy az egymástól alig egy-két kilométerre levő települések más-más nyelvjárással beszéltek, és nem értették egymás nyelvét.

"Az expedícióm kiindulópontja a Luzon-szigeti Baguio városka volt. Ez az amerikai üdülőhely valóságos paradicsom." — Első felfedezőútja Pampanga cukornádültetvényein, majd a Zambales dombjait körülvevő őserdőkön át vezetett a törpepigmeus negritók földjére, akik a síkvidéket kedvelték. Átlagmagasságuk alig érte el a 130 cm-t, feltételezik róluk, hogy rokonaik az afrikai, valamint a maláj félszigeten élő törpepigmeusoknak. Rendkívül bizalmatlanok az idegenekkel szemben.

"A kutatás természetesen nagy nehézségekbe ütközött. Hajón, autón, gyalog, lóháton, repülőgépen, kocsin barangoltam be a nomád törzsek birodalmait. Gyakran kellett vándorolnom dombról-dombról — nem egyszer napokon át negyven fokos trópusi hőségben — tolmácsokkal és hordárokkal egyetemben, mire nyomukra akadtam az orchideák nehéz illatával átitatott párás dzsungelben. — Ha azonban sikerült bizalmukba férköznöm — némi üveggyöngy, tarka ruha, esetleg dohány, gyufa, cukor, só stb. segítségével — a gyanakvó nép rögtön barátságossá vált. Megvendégelték minket főtt rizszel, melyet levélen tálaltak föl. Ők maguk is velünk ettek kókuszlevesből készített csészéből. Parázson sütötték a húst: szarvast, kígyót, majmot, gyíkot. Az evőeszközt nem ismerték. Harminc—hatvan személy élt egy közösségben. 13-15 éves korukban házasodtak. A többnejűséget nem tiltották ugyan, de általában monogámok voltak. A leendő após vásárolt asszonyt a fiának, élelemért és ezüstért."

Kulturális szempontból igen >>>>> folytatás a 16. oldalon

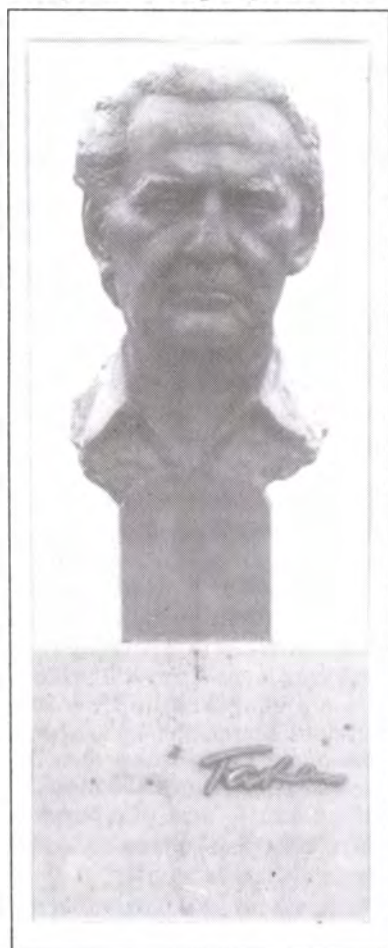
>>>> folytatás 15. oldalról

alacsony fokon álltak. Szeretnék sokhoz kötődő énekeik nem voltak. Takács Jenőnek csak néhány szerelmi dalt sikerült följegyeznie. Tancuk is akadt — tancolni azonban kizárólag a férfiaknak volt szabad.

A hegyekben az észak-luzoni igorótok (hegylakók) laktak. Különböző törzsekhez tartoztak: ifugao, kalinga, lepanto, bontok stb. — Az ifugaok hatalmas rizsteraszait valóban a világ csodái közé kellene sorolni. Mivel nincs termőföldjük, több mint ezer évvel ezelőtt rájöttek arra, hogy a tenger szintjétől a 3-4000 méteres hegyek csúcsáig nagy kőfalak segítségével meredek teraszokat építsenek, melyeken rizst termelhetnek. Csaknem 1500 évig tartott az építkezés, mire elérte mai formáját. (Hossza 20 km.) — A kalingák fejjavadások voltak. A harcban elesett ellenségeik fejét levágták, hazavitték, és ünnepi lakomát rendeztek, mely kutyahúsból és rizsborból állt, s a győzelmet nagy ceremóniával, táncal, énekkel ünnepelték meg. — Az igorótoknak igen sok szertartásuk volt. Megdöbbenőek voltak halottas énekeik és temetési szokásaik. Halottaikat felfüstölték — s ülő helyzetben temették el. — Legfontosabb hangszerük a gong volt, mellyel a nyolc-tíz férfiból álló táncsoport mozdulatait kísérték, de voltak bambusznádsípjaik, sőt pánsípjaik is. Ezeken az asszonyok játszottak. — "Nagy hanglemezgyűjteménnyel akartam hazatérni. A fonográfba éneklőkre a primitív pogány törzsek szerint megharaguszna a szellemek. Kiengesztelésükre malac- és csirkeáldozatot mutattunk be. A szellemeket nehéz megközelíteni, mert egyikük-másikuk dobokban és különféle hangszerekben lakozik. Életem egyik legnagyobb egzotikus élménye az orrfurulya volt, a szerelem hangszere. Különösen a fiatalok játszottak rajta. Az ifjú bennszülött este egy sziklára ült, szerelmes dalokra zendített, s ha a lány visszafurulyázott, azt jelentette, hogy elfogadta az udvarlást, méghozzá látatlanban... Ez a hangszer 40-60 centiméter hosszú bambusznád, általában öt oldallyukat égének bele. Hangja rendkívül lágy. Nagyon szeretem. Magam is megtanultam rajta játszani. Igen sokat hoztam magammal, talán egész Európában nekem van a legszebb és legnagyobb orrfurulyagyűjteményem. Egyet azonban máig sem értek — igaz, senki sem tud rá elfogadható magyarázatot adni: miért az orrukon át fújják ezt a kedves hangszert?"

Kutatásainak eredményeit, fonogramjait, naplójegyzeteit,

hangszergyűjteményét Európába küldte. Hangfelvételeit a berlini Phonogramm Archivban helyezte el. Sorsuk kalandos volt. — "Sajnos a fonográf hengerek egy része a trópusi éghajlaton megpenészedett, az eredeti felvételek a háború alatt elpusztultak. A rézlemezekre átjátszott kópiák idővel használhatatlanná váltak, így nincs többé eredeti hangzó anyag. Szerencse azonban, hogy a megmaradtakat egy német zenetudós, Marius Schneider professzor, az archivum igazgatója, lekottázta. Mikor a nácizmus elől Spanyolországba kellett menekülnie, magával vitte a gyűjteményt, ahol meg is jelent 1951-

ben Barcelonában az *Annuario Musical* (Zenei évkönyv) hatodik kötetében, *Musica Philippina* címmel. 32 példát tartalmaz Luzon néptörzseinek zenéjéből (szerelmi dalok, eskü dalok, az elkábítottak tánca — melyet nappaltól éjjelig tartottak - gyógyító énekek, győzelmi dalok az ellenség lefejezéséről) stb." — Népzenei felvételeit 1948. július 20-án bemutatta a budapesti rádió is.

Hangszergyűjteményét kölcsönadta a bécsi Néprajzi Múzeumnak (Museum für Völkerkunde), mely felajánlotta, hogy megveszi az anyagot. Az ezzel kapcsolatos tárgyalások során megemlítette, hogy jegyzeteket is készített kutatásai folyamán. Már-már lemondott ezeknek a megjelentetéséről, mert úgy gondolta, rég elavultak. A szakértők azonban rendkívül értékesnek találták munkáját, mivel olyan

hagyományokat örökített meg benne, melyek már csaknem kivesztek. Így aztán följegyzéseiből Dr. Alfred Janadának, a Néprajzi Múzeum igazgatójának szorgalmazására egy 116 oldalas könyvecskében 1975-ben megjelent a Fülöp-szigetek zenéjének lexikona, mely rajzokat és fényképeket is tartalmaz. — Eredetileg 1934-ben írta, 1937-ben jelent volna meg Curt Sachs ajánlásával. 41 évig hevert kiadatlanul. "Ez a könyv szenzációként hatott... Pár évre rá felkeresett egy hölgy és elmondta, hogy ő az én jegyzeteim alapján tanít Manilában."

Ahogy Kairóból a tanítási szünetekben mindig Európába utazott, a manilai időszakban Indonéziába, Hong Kongba látogatott. Hajóval és vonattal kétszer is bejárta Japánt és Kínát. — "Még abban az időben jártam be ezeket a távoli vidékeket, mikor még nem voltak arra turisták..." — A japán rádió felkérésére zongoraversenyt komponált, a tokiói bemutaton a szólót maga játszotta egy japánokból álló szimfonikus zenekarral, aminek a híres japán zeneszerző, Kosaku Yamada volt a karmestere.

A japánok szívesen hallgatták az európai zenét, de hagyományos ősi zenéjüket is ápolták. Takács Jenő megcsodálta művészi játékukat, csodálatosan faragott hangszereiket — szívesen vett részt a cseresznyevirágzás alkalmából rendezett ünnepeken. — "Táncoltak az utcákon és a tereken — az ember hozzájuk csatlakozhatott, ha kedve tartotta, s abbahagyhatta, ha úgy akarta."

Japánban több európai művésszel is találkozott, köztük régi bécsi ismerősökkel is. A németországi politikai állapotok, Hitler hatalmának növekedése, mindnyájukat aggodalommal töltötte el.

Kínában operában is volt. A szereplők egy tágas csűrben játszottak — az előadások estétől hajnalig tartottak, s az ének és a hangszerek mellett nagy szerepe volt az akrobatamutatványoknak is. — "Legnagyobb élményem keleti útjaim alkalmából Peking volt és általában Kína, ahol a kultúremlék megtalálta mindazt, amire vágyott. Természetesen a békés, régi Kínáról be-

szélek."

Visszatérve a Fülöp-szigetekre, ismételten megállapította, hogy a manilai közizlés sokkal közelebb áll az európaihoz, mint a japánoké vagy az araboké — a kínairól nem is beszélve. Azt is észlelte, hogy az ifjabb zeneszerzők már egyre inkább elfordulnak a romantikus spanyol-amerikai hatás alatt álló zeneszerzéstől, megkísérlik, hogy lépést tartanak az új irányzatokkal, s az ősi, "primitív" zene felé fordulnak. Ezért érzik Bartókot és Sztravinszkijt közel állónak. Európa legmodernebb alkotóit — Richard Strausst, Mahlert, Marxot stb. — is szívesen tűzték műsorukra. Az újtó kísérletezésektől sem zárkóztak el. Vizsgakérdéseik közé tartozott a politonalitás és az atonalitás fogalma. Zenekaruk tagjai kizárólag Fülöp-szigetiek, munkájukat szorgalom és kitartás, a pontosságra való törekvés, a zene lényegének átélése és átérzése jellemzi. Takács Jenő műveit is szívesen játszották.

A *Suite concertante Op. 33. c.* művét, melyet szóló hegedűre, fuvolára, oboára, trombitára, zongorára és zenekarra írt, Manilában mutatták be 1932 decemberében. Európában először Kismartonban (Eisenstadtban) játszották 1934. december 8-án. A műről a kritikák megállapították, hogy Takács "trópusi vándorévei alatt feltűnően messze került professzorától, Marxtól". Különösen a IV. tétel, a Siciliano szenvedélyes táncában érződik, hogy a "trópusi ég alatt" látott napvilágot.

A *Philippine Island Miniatures Op. 34. c.* tizenegy könnyű zongoradarab a spanyol befolyás alatt álló népszerű városi daloknak és a primitív törzsek zenéjének egyaránt emléket állít. — A *Suite Philippine Op. 35* zenekari műve kizárólag a szigetek ősi zenei hagyományaira épül, benne a fejjavadások körében gyűjtött népzenei anyagot használta föl.

Manilát 1934-ben hagyta el s Hong Kongon keresztül utazott Port Saidba. Útközben Singapurban hallotta a rettenetes hírt: Dollfuss osztrák kancellárt meggyilkolták a náciak.

"Éreztük, nem sok jót rejteget számunkra a jövő."

KABÁN ANNAMÁRIA

Egy versszöveg színeváltozása

"Mert most a Szó olyan legyen,
Mint a Hegyen
Krisztus Szava:
Évezredek hője, hava."

Ady Endre: A szenvedésnél többet

"Van (...) belsőbb metamorfózisa a beszédnek: a szavak érték hullámzása, érzelmi sűrűsödése és kihűlése (...) Ez az igazi színeváltozása a nyelvnek (...) — írja Zolnai Béla. De hogyan lehet a szavakat igazi érték szerkezetté ötvözni, hogyan lehet a szavaknak tisztultabb jelentést kölcsönözni? Zolnai szerint "(...) a műhelytitkok receptje: ritmikailag úgy helyezni és olyan foglalatba ötvözni a szót, hogy jelentését kiteljesedve öltse magára, és lényegbevágónak, addig soha nem hallottnak mutatkozzék (...)" (Zolnai 1957: 174, 178). Jakobson is úgy látja, hogy: "A költői forma fejlődésében nem annyira bizonyos elemek eltűnéséről és mások felbukkanásáról van szó, mint inkább a rendszer különböző elemei közötti kölcsönös viszonyok eltolódásáról, vagyis a domináns elem megváltozásáról. Az (...) eredetileg másodlagos elemek (...) lényegessé válnak, és előtérbe kerülnek, és megfordítva: az eredetileg domináns elemek a háttérbe szorulnak (...)" (Jakobson 1982: 21), és ezáltal sajátos érték szerkezetet hoznak létre. Valójában tehát a szó körül mindenfajta tényezőnek együtt kell működnie, hogy a jelentéshangulat igazi érzelmeket fejezhessen ki.

Elemzésemben mindezt szem előtt tartva igyekszem azokat a sajátos gondolati elrendezéseket, formai megoldásokat nyomon követni, amelyek a versszöveg egészét meghatározzák, és azt valóban érték szerkezetté avatják.

Vannak versek, amelyeknek titka épp egyszerűségükben rejlik. Ilyen Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című költeménye is. Úgy tűnik, hogy ennek a költeménynek az érték szerkezetté válásában nem a szóképek játsszák az elsődleges szerepet, hanem a szavak mondatbeli elrendezése. A szórend, az aktuális tagolás valósítja meg itt a szavak sajátos színeváltozását.

Már első olvasásra megragadja az olvasót a mondatok hangsúly- és hanglejtésszerkezete, amely aztán a tüzetesebb elemzést meggyőzi arról, hogy mindez mozzanatról mozzanatra a magyar mondat szerkezeti sajátosságok egyértelmű következménye, azok a szabad szórenden alapuló sajátosságok, amelyek nyelvünket valamennyi indoeurópai nyelvtől alapvetően megkülönböztetik. Erről Bras-sai Sámuel már az 1860-as évek elején értekezett. Eszerint nem a nyelvtani alany-állítmány, hanem a logikai alany (a topik) és a logikai állítmány (a predikátum) játssza a mondatban a főszerepet. A magyar mondat szerkezeti sajátosságokból következően a mondatok felszíni lineáris sorrendjét a mondat logikai topik-fókusz

szerkezete adja meg (ezek fogalmáról lásd É. Kiss 1992, 1998).

A költemény globális szövegszervezője az ellentét, amely a fojtogató félelem, a sivár egyedüllét, a meg nem értettség és a küldetés tudat értelme és szépsége között feszül.

A helyszínt ábrázoló első négy sorról az elemzők nagy többsége úgy véli, hogy a környezet tényszerű leírását nyújtják. Nem nehéz megállapítani azonban, hogy a sajátos mondatrendezésnek köszönhetően nem a tényszerűség higgadságát, hanem igen feszült idegállapotot sugároznak. A mondatok többsége erős nyomtatókú fókusszal indul, amelyek általában több szót is magukba olvasztanak.

Nem volt csatlakozás...

A tagadószóval módosított ige egyetlen fonológiai szóvá duzzadva kerül főhangsúlyos helyre. Ez az egyszerű kijelentés itt még több jelentésű, hiszen sokféle csatlakozásra gondolhatunk. A folytatás azonban rövid időre egyértelműsíti a kijelentés tartalmát, hogy aztán a vers végigolvasása után a kezdés visszakapja eredeti poliszémiáját.

Nem volt csatlakozás. Hat óra késést jeleztek és a fullatag sötétben hat órát üldögéltem a kocsárdi váróteremben, nagycsütörtökön.

A sajátos mondatrendezés következtében a második mondat fókusz a az első sorba kerül, három szónyira duzzad, és sor végi helyzete az enjambement előtt még inkább erősíti nyomtatókát. Ezáltal az első sor egyetlen szó kivételével hangsúlyos szerepet kap. A fókuszok ilyen túlsúlya expresszionista kiáltásként hat, amellyel a költő a szunnyadó olvasót szeretné felrázni, ráébreszteni gondoljait, gondolatai súlyosságára. A második mondat három és fél sornyi, és két, mellérendelő kapcsolatos viszonyban álló tagmondatból épül. Az első tagmondat sor végi *Hat óra késést* fókuszát a második tagmondat

szintén fókuszként ismétli meg részlegesen a harmadik sor elején, ezáltal kiemelve a *hat óra* szimbolikus jelentését, a bibliai szöveg tanúsága szerint ugyanis Krisztus ennyi ideig szenvedett a kereszten.

A sajátos mondatrendezés következtében a második mondat minkét tagmondatának igéje hangsúlytalan helyre kerül, és azonos helyzetük a köztük levő különbséget is kiugratja. A *jeleztek* többes szám harmadik személye egyfajta általánosítás kifejezője, az *üldögéltem* egyes szám első személye pedig a költői szubjektum előtérbe kerülését jelzi. Ezt a gyakorító képző sajátos jelentésárnyalata is fokozza. A költő énjének előtérbe kerülése határozza meg immár a versszöveg további alakulását. Ez magyarázza a *fullatag sötétben* jelzős szó szerkezettel kifejezett helyhatározónak ismertként, topikként való szerepeltetését, amelynek nemcsak konkrét szituációra utaló, hanem mélyebb szimbolikus jelentése is van, és ez előreutal a szöveg később megjelenő alapgondolatára, a félelem eluralkodására. A predikátum bővítményei közül a pontos hely- és időmegjelölő határozók kerülnek a mondat végére. Az egyik látszólag a konkrét térbeli hely megjelölője, a *kocsárdi váróterem*, a másik pedig ezzel ellentétben a végtelenné tágitott idő, a bibliai nagycsütörtöki történetek sugalmazója. A mondat végén ez a címre visszautaló időhatározó válik hangsúlyosabbá.

A vers első része tehát csak látszólag szól a sivár helyszínről, mert az idővel együtt a tér is tágulni kezd. Azaz már itt megkezdődik a versszöveg színeváltozása.

A vers következő szerkezeti egysége a költő személyes vallomásaként indul. A mondat tagolás is megváltozik. A chiazmus szerűen épülő mondat elején és végén hangsúlytalan szó áll:

Testem törött volt és nehéz a lelkem,

A költő látszólag a legszemélyesebb testi és lelki bajairól vall. A két grammati-

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

kai alany az aktuális mondattagolás következtében különböző funkcióba kerül. A *Testem* egyben a mondat logikai alanya is, a *lelkem* viszont az állítmányi részbe kerül, és ezáltal egy árnyalattal hangsúlyosabbá is válik, jelezve, hogy itt a lelki gondok a fontosabbak. A főhangsúly természetesen a *törött volt* és a *nehéz* állítmányra esik. Mindkettő a bibliai történetet idézi. A vallomástevő én átlép egy másik dimenzióba, amelyben a krisztusi szenvedés mélységeit sajátjaként éli át. A *törött volt* immár nemcsak az utazás fáradalmaira, hanem a test megtörésére, az utolsó vacsorára is utal. A *nehéz* a *lelkem* pedig a meg nem értettség súlyát, terhét már nem csak a vallomástevőre szűkítve érzékelteti. A két szó sajátos színeváltozását a hangsúlyok erősítik.

A költő szubjektív vallomását a hasonlat lendíti át teljesebben a másik dimenzióba. Ez a rész az Olajfák hegyén történeteket és a költő helyzetét egyszerre idézi:

*mint ki sötétben titkos útnak indult,
végzetes földön csillagok szavára,
sors elől szökve, mégis szembe sorssal,
s finom ideggel érzi messziről
nyomán lopódzó ellenségeit.*

A hasonló nevének kimondása nélkül is tudjuk, értjük, kiről szólnak ezek a sorok. Két, kapcsolatos mellérendelő viszonyban álló tagmondatból épül ez a rész, mindkettő fókusz köré szerveződik. Az első tagmondat főhangsúlyát az átlényegítő *titkos útnak* fókusz hordozza, amely egyszerre utal a költő helyzetére és a krisztusi szenvedéstörténetre. A korábbi versváltozatban szereplő *halni készül* (lásd a vers variánsait) helyett a *titkos út* szintén szervezőjévé válik a versszöveg színeváltozásának, hiszen sejtelmes többletjelentésével sugallni képes az egész bibliai szenvedéstörténetet, amely immár nem a halálba visz, hanem az örök életre. A *titkos* jelző egyértelműen utal Jézus kinyilatkoztatásaira és cselekedeteire, amelyek csak a beavatottak számára érhetőek. A sejtelmes többletjelentést fokozzák az állítmány után következő bővítmények, amelyek mintegy értelmezik, pontosítják a *titkos út* jelentését. A vers korábbi változatában a *végzetes földön* helyett *Erdély földjén* olvasható. Ez a versváltozat jelzi, hogy itt a költő egyéni szenvedése valójában közösségivé szélesedik, és ezáltal emelkedik messianisztikus magaslatokra. Ellentét feszül a szavak szemantikai tartalmában: egyrészt a lenn és fenn, másrészt az emberi és az isteni dimenzió között, és ez az ellentét fokozódik a *sors elől szökve, mégis szembe sorssal* chiazmuszerű szerkesztés révén, amely csaknem tételesen is utal Krisztus szavaira: "Atyám, ha akarod, vedd el tőlem ezt a poharat, mindazáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied" (Lk 22,42). A hasonlat második tagmondata fókusszal indít, a *finom ideggel* jelzős szószerkezettel, amely a költői átlényegülés képességét sejtetve egyúttal a nyomán lopódzó ellenség felismerését is valószínűsíti. Ebben a részben

a nyelvtani személyek és igeidők metaforikus cseréje is sugallja a két szenvedéstörténet finom egybejátszását. Az én-ben az ő és az ő-ben az én tükröződik. De ezt az átlényegítő funkciót tölti be az igeidőváltás is: a *titkos útnak indult* és a *finom ideggel érzi* immár "egyszerre idéz kétféle — ám ily módon közös vonásokkal egybevilágító — szenvedéstörténetet" (Kabán—Mózes 2001:191).

A bevezető helyszínre visszautaló sorok élén hangsúlytalan topik áll:

*Az ablakon túl mozdonyok zörögtek,
a sűrű füst, mint roppant denevérszárny,
legyintett arcul. Tompa borzalom
fogott el, mély állati félelem.*

A külvilág immár kétszeresen is az, egyrészt a lélek mélyéről kapcsol a költő a kinti világra, másrészt pedig a váróteremi hangulatból az állomás külső helyszínére. Az *ablakon túl* az első részben már felbukkanó helyszínre, a kocsárdi váróteremre utal vissza, ahova behallik a *mozdonyok* céltalannak ható zakatolása. A következőkben ismét hangsúlyos fókuszok kerülnek a mondatok élére, és ezek már a félelem erősödésének a hangján szólnak.

Miklós János rajza

A *sűrű füst* fókuszpozíciója, de a hasonlat egésze is a költőt eltöltő szorongást érzékelteti. A folytatás már expliciten is megfogalmazza a költőn eluralkodó félelemérzetet, és ezt a *Tompa borzalom* jelzős szintagma fókuszpozícióba kerülése tovább erősíti.

Körülnéztem...

hangzik az egyetlen szóba sűrített megállapítás, amely mintha megint a külső környezetre utalna.

*... szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghitt emberekkel,*

De a folytatás egyértelműen a költő belső vágyairól szól, a hangsúlyos ige feltételes módú múlt ideje pedig a szóváltás, a szótértés lehetőségének az elmaradásáról árulkodik. Nem talált jó, meghitt emberekre, akiknek hűségében, őszinteségében megbízhat.

Az ellentétesen kapcsolt ténymegállapítás kijózanító erejét a két-két szót magá-

ba olvasztó fókuszok erős nyomatéka jelzi:

de nyirkos éj volt és hideg sötét volt,

A *nyirkos éj* és a *hideg sötét* a kezdő sorok *fullatag sötétben és sötétben titkos útnak indult* megfogalmazásaira utal vissza. Így válik a *sötét* a költemény másik fontos szövegszervezőjévé az ismert evangéliumi kommentárral egybehangzóan: "lelke sötét éjszaka" — írja Prohászka az Olajfák hegyén gyötrődő Jézusról (Prohászka 1910:519).

Majd innen lendül újból a másik dimenzióba a vallomás:

Péter aludt, János aludt, Jakab

aludt, Máté aludt és MIND aludtak...

Két sorban öt tőmondat. Ennek az öt tőmondatnak a tagolása ellentétként hat az eddigi fókuszos szerkesztéshez képest, ugyanis itt négy hangsúlytalan topikkal induló mondat sorjázik, ezeket követik a hangsúlyos igék, amelyek ismétlődnek, és ez még inkább reájuk irányítja a figyelmet. Egyedül a *MIND* pozitív univerzális kvantor kap erősebb nyomatékot, és ez általános érvényűvé avatja a megállapítást. Itt emelkedik immár egyértelműen a krisztusi szenvedés magaslataira a költői vallomás, amelyet az utolsó két sor tovább erősít:

Kövére csöppek indultak homlokomról

S végigcsurogtak gyűrött arcomon.

A kövére csöppek fókuszba emelése révén a költő a krisztusi szenvedés lukácsi parafrázisát nyújtja.

A költemény természetesen nem ér véget ott, ahol a szöveg befejeződik, hiszen a krisztusi szenvedésnek értelme van. A szenvedés kövére csöppjei a megváltás hitét is magukban hordozzák.

Összegzésképpen elmondható, hogy a költemény egészét metaforának tekinthetjük, amelyben az egyéni és a krisztusi szenvedés egymásba játsása valósul meg. A versszöveg részleteinek és egészének a megközelítése ezért a bibliai üdv történet ismerete nélkül aligha lehetséges.

Irodalom

Brassai Sámuel

1860, 1863—65 A magyar mondat. Magyar Akadémiai Értesítő. A nyelv- és széptudományi osztály közlönye. 1:279—399; 3:3—128, 173—409.

É. Kiss Katalin

1992 Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 79—179.

1998 Mondattan. In: É. Kiss Katalin — Kiefer Ferenc — Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 17—179.

Jakobson, Roman

1982 A költészet grammatikája. Budapest, Gondolat Kiadó.

Kabán Annamária — Mózes Huba

2001 A szellem és a szerelem. In: Dsida Jenő: *Égi mezőkön*. Szerk. Kabán Annamária és Mózes Huba, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 183—191.

Prohászka Ottokár

1910 Elmélkedések az evangéliumról. Székesfehérvár.

Zolnai Béla

1957 *Nyelv és stílus*. Budapest, Gondolat Kiadó.

KÓDEX

Május 28.
Nincs áram.

Dél körül záporozó fényben, a magyar, majd a szerb temetőn átvágva, a vasútállomással szembeni megállóhelyre igyekszem. Meglepően sokan várják a buszt. Fekete zakómat panyókára vetem: ez már a nyár. A buszban elképesztő zsúfoltság. Moholnál jövök rá, ahol rengeteg fiatal száll föl, hogy ma van a végzősöknél a bizonyítványosztás napja.

Bukott diák nincs. — A fiatalok ötökre vizsgáztak hazaszeretetről — mondta az oktatási miniszter. A központi irányítás szándékosan nem működött az iskolákat ott, ahol azt megtehetette volna. Buta alattvalók kellenek.

Robog velünk a busz, az egymáshoz szorulók szúrós, tömény izzadságszaga az úr. A sofőr vadul cigarettázik, a rádió keresőgombját tekergeti, nyilván megszokásból, hisz felénk a sofőrök, saját zenéjüket bömböltetve, füttyülnek az utasok nyugalma, azt már nem is mondom: ízlésére. A balkáni mentalitás gátlástalanul ráerőlteti magát a környezetre — és csak az erőből ért!

Az elbalkanizálódás réme fenyegeti a világot.

A gondolatok hiányától nem szenvedő, elbalkanizálódó emberek tömegei határozzák meg az ezredvég levegőjét, hangulatát, közegét. A globális ingerszegénység az erőszak minden változatának fogyasztójává, újdonságokra egyre éhesebb fogyasztójává válik.

Olybá tűnik: az erőszak újdonságai, a mértéktelenség eddig nem tapasztalt módzatai fogják jövőnket meghatározni.

A sofőrt nem olyan fából faragták, hogy könnyen föladjá, zökkenek vissza szívósságához, lassan, most már lassabban tekeri a kereső gombját, minden gyanús hangnál megáll, ám igyekezete sustorgásba fullad. Aztán az egyetlen hallható magyar adónál köt ki a szerb sofőr, ahonnan mintha kíváncsiágműsort sugároznának. Mindegy, csak szóljon, erősíti föl a zenét, ami az egyik utasnak, egy névtelenül barátkozó, tegeződő cigány-asszonynak nem nagyon tetszik. — Csak itt van zene! — torkolja le az elégedetlenkedőt. — Örülj annak, hogy ezt is megtaláltam. Amennyit fizetsz, olyan a muzsika! — hallgat el a sofőr, a robogó autóbust pedig egy nő hangja árasztja el.

Egy énekesnő hangja.

Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország — szárnyal a dal.

TARI ISTVÁN: Akarsz egy Jugoszláviát? Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2002 (részlet)

— INDEX

ZENE — TEGNAP, MA, HOLNAP 23.

Szigetlakók lettünk?

Sokféleképpen menekülünk a külvilág elől. Még azok is a menekülés útját keresik, akik látszólag belevetnek magukat az élet sűrűjébe. SZIGETEN tanáznak nemcsak azok a fiatalok, akik egy ilyen nevű rendezvény résztvevői a mi tágasszúk Közép-Európánkban, de azok is, akik különféle nyári táborokban, szabadegyetemen vagy egyszerűen kirándulásokon vesznek részt. Lázasan keresik a kilépés útját-módját a mindennaposból.

Ha már a fiatalság is itt tart, akkor az idősebb nemzedék már nem is igen akar visszajönni a SZIGETRŐL. Majd mindenki, aki tehette 40-50 éves korára megépítette a maga kis világát. Tengerrel vette körül, hogy nehezen megközelíthető legyen. Igyekezett ellátni ezt a szigetet mindenféle fizikai tárggyal, szellemi termékkel. Java részét maga készítette: tudása, ízlése szerint. Erősen hasonlítunk Shakespeare Prosperójához; mi is igyekszünk prosperálni kis szigetünkön.

A menekülés még a 18. században elkezdődött a "vissza a természethez" jelszavával. A 19. század a maga romantikus fantáziájával kiszínezte a természetet, érzelmi töltettel telítette, a "minden szebb az üveghegyek kékségén túl" vágyálmával. A 20. század elszégyellte ezt a kamaszos hozzáállást, felnőtteket hírdetett, józan szemléletmódra intett és a tudománnyal akart mindent helyettesíteni. Így vált maga a tudomány is SZIGETTÉ: íróasztal, laboratórium, könyvtár és még sok hasonló dolog megannyi kis zárt világgá. A társadalmi viharok nyomán az otthon is szigetté vált, zárt egységgé. A 20. század embere — különösen Nyugaton — nem szívesen fogad vendéget otthonában. Nagy megtiszteltetés a vendég részére, ha a házigazda otthonába invitálja. Erős várunk nekünk az... OTTHONUNK — mondhatnánk a zsoltárszöveggel. Akkor meg miért nem használjuk a VÁR kifejezést SZIGET helyett? Mert a VÁRt szárazföldre, sziklára építik, csak vízesárok különíti el a külvilágtól, ma már nagyobb elkülönülésre vágyódunk; fokozva a külvilág és a sziget radikális elkülönülését.

A művész mindig SZIGETEN élt, messze a külvilágtól. Még a reneszánsz világi művésze vagy a 20. század rockéneke sem kivétel ez alól. Már csak a mesterség különleges volta

miatt is magától értetődő ez az elvonultság. Deamikorátársadalmon belül már olyan erők hatnak, amelyek szigetéptésre sarkallanak kivétel nélkül mindenkit, akkor a művész még jobban behúzódik a maga elkülönített világába. Érthető, hogy ebben a zártságában már a létrehozott művek is amolyan szigetek; nincs ebben a zártságában már a létrehozott művek is amolyan szigetek, nincs szigetnek nincselőzményük, nincs utódjuk, ÖNMAGUKBAN ÁLLNAK, mint afféle hegycsúcsokat engervizéből kiemelkedve. Ezekről a szigetművekről széttekintve csak a tengert látjuk, a békés vagy a felzúdult, haragvó TENGERT. Mozart vagy Bach művei összefüggő szárazföldet, zenei Édenkertet alkotnak. Korukban sem voltak szigetek ezek az életművek. Bach előtt nemzedékek hosszú sora alakítja ki a barokkontinentet. Mozart hegyvonulata előtt a haydni hegylánc magasodik, mögötte Beethoven égető hegycsúcsai kéklenek elő a messziségből. Ezek a nagy tájegységek is még nagyobbakba illeszkednek; hatalmas tömbök, nem szigetek. A művek között sem akad elszigetelődött, magányos pont. A látszólag ilyen jelenségekről is bebizonyosodott, hogy láncszemként beleilleszthetők egy nagyobb egységbe.

A szigetéptés csak a 19. században kezdődött el, a "még-soha-nem-hallott" ádáz keresésével. "Különb lenni minden másnál" — jegyében megindult a messzi szigetekre való vándorlás; a valóságban és a művészet imaginárius világában egyaránt. Így fedezik fel távoli világok zenéjét, de ami minden beépítési kísérlet ellenére is mindig sziget marad az alkotók életművében (pl.: BARTÓK: BÁLI SZIGETÉN, Mikrokozmosz nr. 109).

Az újabbkori zenei kísérletek majd mindegyike magányos sziget a zene a tengerében. Hosszú, fárasztó hajó vagy éppenséggel csónakút vezet hozzá. És nem biztos, hogy a szigetőr vagy örök barátságosan fogadják a látogatót. Sok kitűnően felkészült muzsikussal nem talál utat a 20. században a kortárs művész-szigetekre, miközben önmaguk is szigeteket építgettek. Módosítom a címet: SZIGETIMÁDOK LETTÜNK.

TERÉNYI EDE

Szeptemberi évfordulók

- 1 — 130 éve született Israel Querido holland író
- 2 — 110 éve halt meg Ernest Renan francia történész
- 3 — 150 év született Demkó Kálmán történész
50 éve halt meg Alfred Neumann német író
- 4 — 240 éve született Anton Bernolák szlovák nyelvész
420 éve halt meg Teresa de Cepeda y Ahumado spanyol költő
130 éve született Jannisz Griparisz görög költő
10 éve halt meg Gyárfás Miklós író
90 éve született Hajnal Gábor költő
130 éve született Schöpfung Aladár kritikus
- 5 — 100 éve született Zaharia Stancu román író
- 6 — 110 éve halt meg Alfred Tennyson angol költő
- 7 — 390 éve halt meg Giambattista Guarini olasz költő
- 8 — 130 éve született John Cowper Powys angol író
- 9 — 200 éve született Niccolò Tommasso olasz író
- 10 — 110 éve született Ivo Andrić horvát író
190 éve született Garay János költő
60 éve halt meg Terézia Vansová szlovák költő
- 11 — 150 éve halt meg José Somoza spanyol író
460 éve halt meg Thomas Wyatt angol költő
225 éve halt meg Alekszandr Petrovics Szumarokov orosz író
- 13 — 120 éve halt meg Joseph Arthur Gobineau francia író
- 14 — 225 éve született Costache Conachi román költő
325 éve halt meg Józef Barthomiej Zmorovic lengyel költő
- 15 — 180 éve született id. Ábrányi Kornél író

- 16 — 75 éve született Günter Grass német író
20 éve halt meg Selye János kanadai tudós
- 17 — 10 éve halt meg Tamás Aladár költő
- 18 — 100 éve született Enczi Endre franciaországi magyar író
225 éve született Heinrich von Kleist német író
- 19 — 320 éve halt meg Thomas Browne angol író
- 20 — 230 éve született Samuel Coleridge angol költő
180 éve született Thomas Hughes angol író
110 éve született Tache Papahagi román tudós
130 éve született Cincinat Pavelescu román költő
- 21 — 225 éve halt meg Samuel Foote angol író
330 éve született Lodovico Antonio Muratori olasz történész
- 22 — 120 éve halt meg Arany János
- 23 — 80 éve született Bálint Ágnes írónő
130 éve halt meg Théophile Gautier francia költő
420 éve halt meg Latifi török író
- 24 — 90 éve született Antalfy Gyula író
80 éve halt meg Andreasz Karkavitszasz görög író
- 25 — 180 éve született Duk Adolf író
- 26 — 60 éve született Magyar Lajos költő
- 27 — 70 éve született Sylvia Plath amerikai költő
- 28 — 200 éve született Budai Ferenc történész
- 29 — 120 éve született Jean Giraudoux francia költő
- 30 — 90 éve született Boldizsár Iván író
120 éve született Bölöni György kritikus
240 éve született André Chenier francia költő
80 éve halt meg Gárdonyi Géza
- 31 — 75 éve született Galsai Pongrácz író
220 éve született Giovanni Battista Niccolini olasz költő

Aforizma

VÍZSZINTES:

1. Baltasar Gracián aforizmájának első része. 14. Svéd város. 15. Kettőzve: afrikai fadob. 16. Zambiai, thaiföldi és jemeni autójelzés. 17. Számárháng. 18. Karóló. 20. Mosószermárka. 21. Némasíp! 23. Saját kezűleg, röviden. 25. Tollforgató. 26. Nyáját hajt. 27. Páratlan áralku! 29. Afrika csücske! 31. Földszintre kérető. 32. Nagyobb, angolul. 35. Hátraterel! 36. Ez a nap már elmúlt. 37. Generalizál. 39. Kétféle! 41. A mai Konstanca ókori neve. 42. Lazac, románul. 44. Nitrogén és szén vegyjele. 46. Aratási munka. 48. Osztrák, spanyol és kambodzsai autójelzés. 50. Lóbál. 51. Nyilatkozat befejező része. 53. Egyfajta nevet viselő nőre jellemző. 56. Sétálni kezd! 57. Becézett Otília. 58. Észak-amerikai folyó. 59. Mohamedán fejfedő. 61. Kétes! 63. Gubólakók! 64. Döf. 65. Hideg évszakot árvész. 67. Betű kiejtve. 69. Páratlanul átáll! 70. Elterő. 71. Odatámaszt.

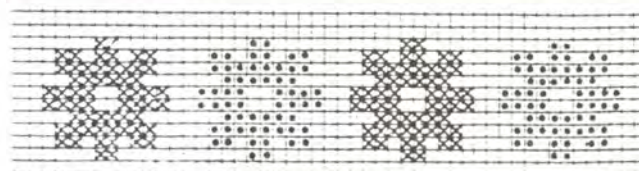
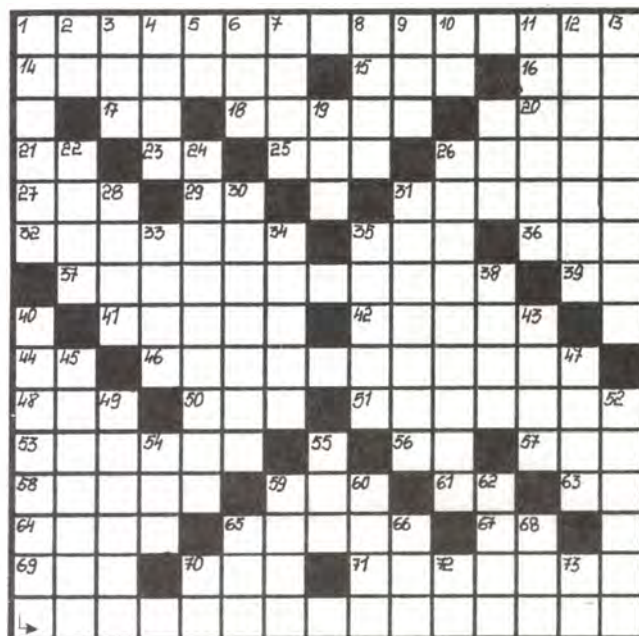
FÜGGŐLEGES:

1. Mértéktelenség (választékos). 2.

Fel, angolul. 3. Képfelbontás mértékegysége. 4. Kerti munka. 5. Idegen Rt. 6. Eleven. 7. Becézett Salamon. 8. Diagonális. 9. Párosan útralök! 10. Szibériai folyam. 11. Erősen fog. 12. Másra tanít. 13. Sétáló. 19. Gotovac hőse. 20. Régies szó. 22. Brazil tagállam. 24. Hajófajta. 26. Levesestányér megtöltése. 28. Tésztafajta. 30. Gyógyszer rendelése. 31. Hús tartósítása. 33. Elemi parány. 34. Odaüt. 35. Nem jó. 38. Becézett Tódor. 40. Baltasar Gracián aforizmájának második, befejező része. 43. Római császár. 45. Írószerek. 47. Szorítóeszköz. 49. Német vegyész (August von Stradonitz). 52. Tibor az óvodában. 54. Halotti lakoma. 55. Káposztaféle. 59. Jól áll rajta a ruha. 60. Muzsika. 62. A test "motorja". 65. Vuk első zsákmánya. 66. ...it be (Beatles). 68. Valahova jutó. 70. Félig mögé! 72. Kicsinyítő képző. 73. Panaszos felkiáltás.

BOTH LÁSZLÓ

A HELIKON 17. számában jelent *Ki vagy be?* című rejtvény megfejtése: Minden kijárat egy bejárat valahova.

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége

Illyés Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Pro Professione Alapítvány
Magyar Kultúra Alapítvány
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, Fax: 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288